24 Kommunismens frihet
32 Den israeliska spionepidemin
46 Vad är en kvinna?

Clarté 2 2026
PRIS 75 SEK

Lärarens hårda skola

Clarté 2/24
PRIS 72 SEK

4 Hängt & Ohängt

8 **TEMA** Lärarens hårda skola

10 **OLLE UPPENBERG** Pedagogikens skenformer

14 **MIKAEL BRUÉR** Klassamhället gömmer sig i det påstått objektiva

18 **EVELIZ ELFVING** ”Här är lärarna med oss — här pluggar vi”

24 **MIRA NICHANI** Den pedagogiska vägen till frihet

29 **GUNNLAUGUR MAGNÚSSON** Bland skurkar, helgon och vanligt folk

32 **ABDALJAWAD OMAR** Den israeliska spionepidemin

36 **JOHN HÖRNQUIST** Världens återkomst

40 **JOHAN ALFONSSON** Intervju

46 **EMMA GUSTAVSSON** Vad är en kvinna?

51 **MATS ALEXANDERSSON** Digital apartheid eller demokrati

57 **ANDERS BJÖRNSSON** Några ledande frågor

61 Kortrecensioner

66 Sista ordet

OMSLAGET är en oljemålning (beskuren) av Berta Hansson, troligen från tidigt 1940-tal, då hon var lärare i Fredrika i Västerbotten.
BAKSIDAN är tecknad av Robert Nyberg.
FOTOT på detta uppslag är taget av Erik Lindman Mata (beskuren).

"Första maj-tåget – vår arbetarrörelse" är en bonad som hänger i Folkets hus i Surahammar. Den är en gåva från Socialdemokratiska kvinnoklubben i Västerås och har vävts av Karin Lindkvist, Pirkko Larsson, Birgitta Johansson och Rosmarie Johansson.

Hängt/Ohängt

mer på clarte.se

WALLENBERG VILL BEFRIA EUROPA

STYRELSEORDFÖRANDE för investmentbolaget Investor och Svenskt Näringsliv, Jakob Wallenberg, spindeln i det svenska kapitalistiska nätet, blev för ett tag sedan intervjuad i en av våra stora dagstidningar. Han har en vision. ”Europa måste bryta sig loss från sitt beroende av USA på grund av det oroliga världsläget … Vi kan inte göra oss beroende av USA policymässigt som vi gjort.”

Och Wallenberg nämner Kina som en viktig framtida partner. Synpunkter som man väl som vänstermänniska kan hålla med om. Men Wallenberg är ju ingen vänstermänniska. Han tänker på sitt imperiums framtida profiter.

Hur ska Europa befria sig från USA? Jo, den europeiska kapitalmarknaden måste stärkas och fler européer måste göra som svenskarna, nämligen investera i aktier. Sverige, Danmark och Nederländerna, påtalar han, står för 60 till 70 procent av allt aktieägande i hela Europa; allt annat privat kapital finns i madrassen eller på sparkonton. I USA är det radikalt annorlunda, utropar han och tillägger: ”Hur får man en tysk att tycka att det är okej att investera i aktier?”

Die dummen Deutschen! Kanske har han förbisett att den stora depressionen 1929 och dess konsekvenser för Tyskland nog fortfarande sitter kvar i den tyska ryggraden. Det slutade ju inte så bra. Wallenbergs vision verkar vara att för att befria européerna från USA måste Europa bli mer som USA. Vi måste sätta oss framför aktieskärmen och börja spekulera.

Det låter inte som någon befrielse. Snarare tvärtom.

MALENA RYDBERG

SLAVENKA DRAKULIĆ HAR AVLIDIT.

DRAKULIĆ HADE EN enastående förmåga att vända och vrida på perspektiven så att man förstod den verkliga betydelsen av en händelse eller ett förlopp. Ta berättelsen *Vårt behov av monster* ur boken *Balkan Express*. Den handlar om Borislav Herak, en serbisk soldat som döms till döden för att ha begått 16 våldtäkter och 32 mord. Rättegången gör honom till symbol för alla de övergrepp som begåtts under

Slavenka Drakulić år 2018.
Foto: Donostia Kultura, CC 2.0.

kriget, ja han blir den personifierade ondskan.

Men genom att utse honom till det lurar vi oss själva, för egentligen är han en av oss. ”Det är därför vi behöver monster, vare sig monstren är människor, hela nationer, stater, geografiska regioner eller olika kulturer – vi behöver dem för att två våra egna blodiga händer.”

I en tid när politiker föredrar att lösa konflikter med upprustning, krig och folkfördrivning (i stället för med förhandlingar, avspänning och upprätthållande av folkrätten) blir Slavenka Drakulićs ord och texter ovärderliga. Frid över hennes minne.

DAN ISRAEL

TIDÖS NYA TID

DET GÅR UNDAN på migrationsområdet. Regeringen lovade Ordnung und reda. Bort med permanenta uppehållstillstånd, in med angiveri och vandelskrav.

Idén är att människor som flytt krig, förföljelse och tortyr inte dessutom ska behöva tyngas av känslan av långsiktig trygghet. Det hjälper dem inte när de ska uppvisa god vandel, tänker våra Tidöministrar. Exakt vad god vandel innebär är inte helt klart, men det är just det som gör systemet så *flexibelt*.

Det är också mycket praktiskt när bibliotekarier, lärare och vårdpersonal kan agera gränspolis. Ingenting stärker nämligen tilliten till ett samhälle som när offentliganställda blir informanter.

Nu ska även medborgarskapsprov införas. Utöver frågor om Ivar Benlös och Harald Blåtand kommer den avslutande frågan att lyda: ”Vad var den officiella svenska strategin under kalla vintrar på 1800-talet?” Rätt svar: migrera till en – förhoppningsvis – mer gästvänlig plats.

MAI GREITZ

TSARRYSSLAND ELLER NAZITYSKLAND?

”DE SKANDERAR ’död åt judarna’, river ner skyltar och tapetserar den judiska delen av staden med bilder på hängsnaror … Unga män och i många fall småpojkar är redan på plats. De spottar på judar som inte redan låst in sig och sjunger sånger om att bränna ner byar.”

Är det en skildring från Tsarryssland eller Nazityskland?

Nej, det är citat ur en artikel av Emma Bouvin, den 15 maj

i Dagens Nyheter, om den så kallade Jerusalemdagen, då extremistiska israeler firar annekteringen av östra Jerusalem efter sexdagarskriget. Jag har bara bytt ut orden ”araber” och ”palestinier” i artikeln mot ”judar ”.

DAN ISRAEL

DE LÄNGTAR EFTER DEN STARKE MANNEN

KAPITALÄGARNA är inte fientliga till statsmakten. Tvärtom, de eftersträvar en starkare stat, en stat som är stark nog att lösgöra sig ur 1900-talets klasskompromisser.

Demokratin är med sina öppningar för kraven underifrån en styggelse. Så lät det i 1930-talets borgerliga reaktion, och så låter det i dag. Nyliberala ideologer fruktade efter andra världskriget att folkmassorna i de forna kolonierna skulle kväva världsmarknaden. Flera av dem såg i apartheidregimerna i södra Afrika en räddning.

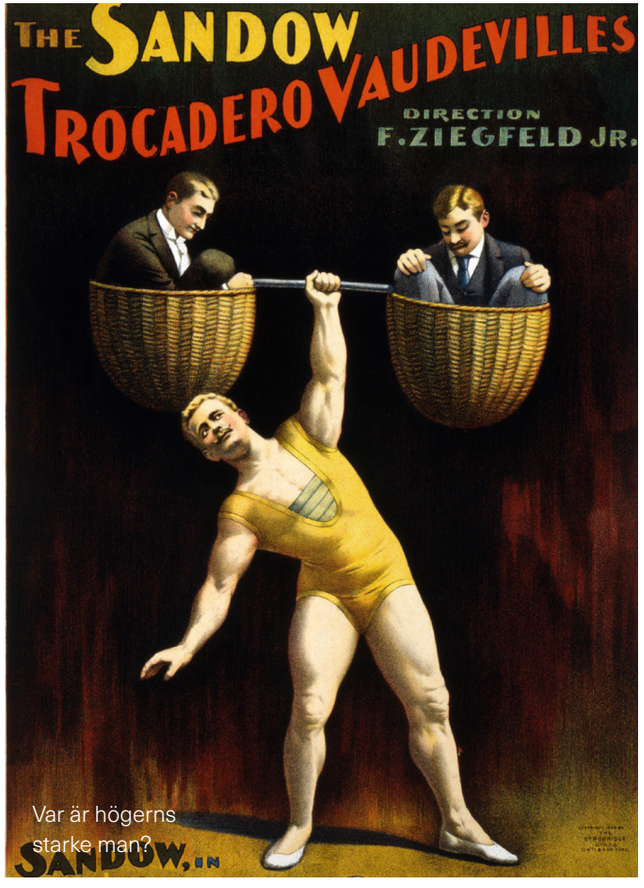
I Europa välkomnade de av samma skäl EU-projektet.

Det skriver den kanadensiske historikern Quinn Slobodian i sin bok *Globalists. The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Unionen skulle åtminstone i Europa skydda marknaden och dess prissignaler mot störande demokratiska influenser.

Nyliberalismen slog an i det ekonomiska och politiska överskiktet i Sverige eftersom den främjade uttåget ur folkhemskapitalismen. En av de främsta pådrivarna var konsulten Patrik Engellau. Med pengar från storföretagen drog han igång kampanjer mot ”politikerenväldet”. Mordet på Olof Palme framställde han i en video för skolorna som inledningen till "den nya frihetstiden".

Han drömde om en väckelse. Hela det rådande politiska systemet skulle kastas över ända i en operation ledd av "starka män ur maktsfären". Det är så maktskiften går till i vårt land, skrev han i en bok utgiven av Timbro 1987, "... driftiga, insiktsfulla och, för all del, härsklystna individer ur överheten känner nya stämningar hos medborgarna och förmår artikulera dem i en ny epoks affärsidé".

I USA försöker den korrupte fastighetsmagnaten Donald Trump leva upp till kallelsen. I Sverige har vi fått nöja oss med fifflaren Ulf Kristersson och ett gäng kostymklädda järnrörsgossar.

Var är högerns starke man?

Efter valet väntar försök att i brett blågult samförstånd pressa pengar till fregatter, stridsflygplan och missiler ur välfärdssystem och lönearbetare. Hetsen mot ett etniskt och religiöst utstämplat underproletariat underlättar.

Det förlösande ledarskapet fattas ännu den svenska överheten. Men i frånvaro av folkrörelser värda namnet rullar det på ändå.

MIKAEL NYBERG

”JAG VILL VISSERLIGEN LEVA, MEN INTE PÅ BEKOSTNAD AV ATT STÖDJA TEVA”

LETAR DU EFTER något som innebär en faktisk förändring? Här är två saker du kan ägna en minut eller två åt – och känna glädjen i att göra något konkret sprida sig i din lekamen.

En kort bakgrund: Under den mest intensiva fasen av folkmordet i Gaza dödades i genomsnitt två läkare om dagen. Folkmordet är inte över. Det fortsätter, och läkare som Hussam Abu Safiya sitter fortfarande fängslade i något av Israels tortyrfängelser.

För Abu Safiya pågår flera internationella kampanjer, och det är enkelt att signera ett upprop genom till exempel Amnesty eller Avaaz. (Du kan också skicka riktade mejl till politiker; det finns färdiga formulär för detta på internet.)

För det andra: Även om

BDS har en pågående bojkott mot läkemedelsföretaget Teva.

människor i Gaza saknar tillgång till adekvat sjukvård, sjukhus har bombats och mediciner inte släpps in av Israel, finns det ingen anledning för dig att inte hålla dig frisk. Ibland innebär detta att du behöver hämta ut medicin på apoteket.

Ett litet tips för nästa apoteksbesök: Om du står där och får frågan om du vill byta till ett billigare alternativ, svara gärna ja – men inte till ett preparat från Teva. Tänk: ”Jag vill visserligen leva, men inte på bekostnad av att stödja Teva” (eller något av dess dotterbolag). Det går lätt att byta till ett annat märke, och så slipper du sponsra apartheid på Västbanken. (Notera: Om det inte finns något annat alternativ ska du naturligtvis ta den medicin du behöver.)

MAI GREITZ

FESTIVAL DOIKAYT

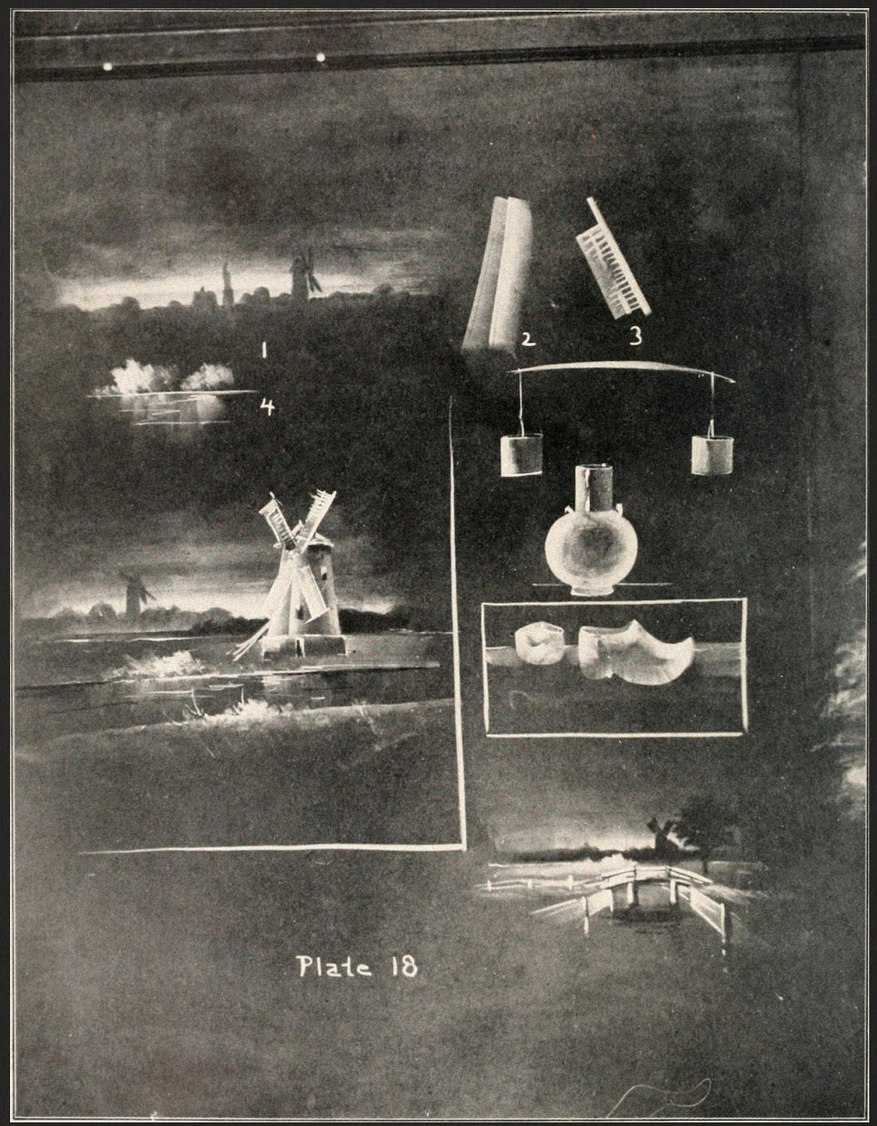
Dort vu mir lebn, dort iz undzer land! – Här, där vi lever, där är vårt land!

Doikayt är jiddisch för ”härhet” och förknippas med den judiska arbetarrörelsen Bund, sprungen ur 1800-talets Östeuropa som en motkraft till det sionistiska svaret på den ökande antisemitismen. Doikayt är en etisk, politisk och social uppmaning till judar att organisera sig, skapa och verka i diasporan. Doikayt är ett tillägg, en uppvigling, en slug pamflett, en vacker sång och en sorglig dikt.

Svensk Judisk Vänster bjuder den 30 augusti in till kulturfestivalen Doikayt på Hägerstensåsens medborgarhus – om, i och med den judiska diasporan.

Det blir heldagsprogram med musik, poesi, samtal och filmvisning som vill manifestera Doikayt och lyfta fram den mångfald av judiska identiteter som vuxit fram där judar bor.

CHANNA RIEDEL

Charles Fredrick Whitney (1858-1949) var konstlärare på State Normal School i Salem, Massachusetts. Hans elever var först och främst kvinnor ur arbetarklassen. De här illustrationerna är från boken *Blackboard Sketching* (1909) och är alltså målningar Whitney har gjort med krita på svarta tavlan.

Temaintroduktion:
Lärarens hårda skola

VAD SKA VI HA en skola till? Hur ska man förstå skolan som samhällelig institution? Vad är en socialistisk pedagogik? I en tid när larmklockorna har fått sprickor i sig av allt klämtande är det kanske få som tycker att man ska *teoretisera* kring skolan. Läget är akut, lösningarna är eftertraktade. Men man kan inte förändra något man inte förstår.

Vänstern i Sverige har på senare år varit mycket aktiv i skolfrågor. Frågor om ägande, styrning, segregation, kontroll och ekonomi har varit tunga inslag i kritiken av skolsystemet. Högern har pressats tillbaka och tvingats försöka försvara ett korrupt och allt sämre fungerande system. Även om olika kappvändande partier har sett till att det parlamentariska stödet för vinstskolan står stadigt är den folkliga opinionen ett problem för högern.

Därför har de i hög grad försökt vända debatten till att handla om pedagogik, vetenskap, evidens och ordning och reda. Det är tydligen inte så viktigt vem som äger en skola – det viktiga är vad som händer i klassrummet och på vilka vetenskapliga grunder. Något förenklat skulle man kunna säga att vänstern placerat sig på en basnivå, medan högern tagit sin tillflykt i överbyggnaden.

Det finns många fördelar med att debatten i stort har vridits till vänsterns favör: hellre vinstskolan än straffrätten. Men samtidigt vore det olyckligt om vänstern lämnar frågor om kunskap och pedagogik åt högern. Vad vi ska ha en skola till, vad eleverna ska lära sig och hur, är fortfarande frågor vänstern måste diskutera.

I detta nummer återfinns försök att ringa in lärarnas pedagogiska verklighet. Vi kastar ljus på frågor som hur debatten om skolan fungerar, hur lärare och elever kan förhålla sig till en allt mer marknadsorienterad skola, vad för typ av ontologisk verklighet den pedagogiska verkligheten är, vilken form av kunskap skolan producerar och varför det kommunistiska idealet främjar mänsklig frihet.

Nåt kan vi nog lära oss.

TEMAREDAKTIONEN

TEXT: OLLE UPPENBERG

Pedagogikens skenformer

Varför gillar inte lärare sina jobb? Och vad skapar egentligen den pedagogiska, motsägelsefulla verkligheten vi ser i dag? Många skulle nog svara att lärar-yrkets största problem är stress och arbetsbelastning. Men problemen går djupare än så.

LÄRARYRKET ÄR ETT mycket motsägelsefullt yrke. Tiotals procent av dem som ger sig in i det blir utbrända och en vanlig förklaring till detta är att arbetsbelastningen är hög och resurserna för små givet uppdraget. Detta är troligen en stor del av förklaringen, men det finns faktiskt mer att säga om det än så. Att vara lärare i dag är att befinna sig i en motsägelsefull skenverklighet där uppdraget aldrig är helt givet.

Vad menar jag? Jo, att en lärare hela tiden måste *förhandla* om vad det är som ska uträttas. I stället för att arbeta efter en klar och tydlig plan tvingas läraren att famla sig fram i en mörk gång där det hela tiden är oklart vad riktningen är. Exempel på när lärarens verklighet känns irrationell och meningslös kan ges i otal. Det kan handla om att läraren sitter på ett möte med sina kollegor där hon förväntas utveckla verksamheten på ett eller annat sätt. Även om läraren i grunden anser sig vara intresserad av pedagogik, vill hon bara avsluta mötet. Frågar man läraren varför hon inte är intresserad av den typen av möten svarar de flesta nog att de är så stressade av planering och av vardagspussel att mötet inte känns prioriterat. De vet att mötet kommer kännas som ett slöseri med tid.

Men jag tror att känslan av meningslöshet går djupare än så. I stället handlar det troligen oftast om att de förslag och de frågor som dyker upp på mötena över huvud taget inte stämmer överens med hur läraren betraktar sitt värv – samtidigt som det är oklart *vad* lärarens värv i grunden är. Med andra ord infinner sig en känsla av dubbel falskhet. Men vad beror den här känslan av meningslöshet och falskhet egentligen på?

Jag tror att Marx i *De ekonomisk-filosofiska manuskripten* satte fingret på något när han menade att människan i relation till alienerat arbete:

> känner sig fritt verksam blott i sina djuriska funktioner, genom att äta, dricka och avla barn, på sin höjd också genom att sätta bo, att kläda sig etc., medan hon i sina mänskliga funktioner inte är mer än ett djur. Det djuriska blir det mänskliga och det mänskliga blir det djuriska.

En lärare kan intala sig att hon älskar pedagogik och att hon tycker om att utveckla ett av de mest förfinade kulturella uttryck som finns, undervisning. Men när hon väl sitter på ett möte om just detta uttryck känner hon ändå att hon bara vill lämna mötet. Hon vill i stället ägna sig åt sina mest okultiverade, djuriska behov. Hon vill vara fri.

LÄRARENS VERKLIGHET är full av strider och motsättningar. Dels inom yrkeskategorin, dels i relation till andra yrkeskategorier samt elever och föräldrar. För varje person som involveras i skolans verklighet tycks det som att det finns ett unikt perspektiv på vad skolan ska vara till för och vad den bör uträtta.

Denna verklighetsbeskrivning skulle kunna ge sken av att skolans verklighet präglas av aktörer som med hjälp av ödmjuk diskussion försiktigt finner sin väg i ett okänt landskap där både karta och kompass saknas. Så är dock inte fallet. I stället är det en desto skränigare miljö, där olika aktörer försöker driva igenom just sin verklighetsbeskrivning. Den som bläddrar i en facktidskrift för lärare får sig till del en mängd artiklar med rubriker i stil med: ”Så vände x-skolan den negativa trenden, med hjälp av det nya bemötandet”, eller ”Så kan du hantera y-problemet i ditt klassrum”. En mängd aktörer är tvärsäkra över att felet med skolan är att folk inte har förstått just deras perspektiv eller implementerat just deras metod.

Jag tror i stället att den motsägelsefulla situationen som lärare befinner sig i till syvende och sist beror på att skolan till sin natur är en syntetisk verklighet utan någon given uppsättning sakförhållanden som bas. Skolan har givetvis gemensamt med många andra institutioner att den är en helt igenom mänskligt producerad natur. Men till skillnad från exempelvis vården så är det inte givet vad vi ska ha skolan till.

Ett av flera viktiga syften med skolan är att skapa en separat värld från den övriga, ett samhälle i samhället och en realiserad utopi i mikroformat. Samtidigt är skolan inte fri från det övriga samhället, det är bara ständigt upp till förhandling och diskussion på vilket sätt den ska återge — eller isolera sig från — det övriga samhället.[1] Ett exempel på hur omöjlig diskussionen om skolan är, är att de kanske vanligaste argumenten för å ena sidan att något ska ingå i undervisningen, å andra sidan att skolan ska vara kliniskt befriad från ett fenomen, är identiska. Argumenten lyder i båda fallen så här: eftersom ett fenomen nu är kraftigt utbrett i samhället, så är det helt nödvändigt att det nu ingår i läroplanen (alternativt rensas ut helt från skolverkligheten).

Att försöka delta i en diskussion om skolan på sådana grunder känns ofta meningslöst. Jag menar egentligen inte här att argumentationen om skolan är för dålig och att det behövs bättre argument. Jag menar att diskussionen om skolan är dömd att vara en alienerad diskussion när det inte finns någon som egentligen tycker att skolan har ett egenvärde. Vi som har en socialistisk grundanalys är medskyldiga till detta, då vi på längre sikt har en vision om ett samhälle med icke-alienerad utbildning helt utan en institution som skolan.

SKOLAN ÄR EN syntetisk overklighet, ett hopkok av det kapitalistiska samhällets alla omöjligheter och falskheter, en ”separat pseudovärld” för att tala med Guy Debord.[2] Dock måste alla inblandade aktörer låtsas att det är en hård, grundad verklighet. Om dina förslag inte bygger på välgrundade sakpåståenden, är det inte speciellt många som kommer att ta dem seriöst. Det skulle också vara hopplöst att försöka få till mer resurser till skolan eller bättre villkor för lärarna om man samtidigt sade att skolans verklighet är en skenverklighet utan grund. Därför deltar alla debattörer om skolan i en ömsesidig förnekelse.

Jag tror att just begreppet skenformer kan fungera för att förstå skolans overkliga natur. Skenformer är ett begrepp inspirerat av Georg Lukács och Guy Debord. Idén är att alla former av överbyggnad som skapas kring skolan i själva verket är falska sken.[3] Men falskheten beror inte på att de nödvändigtvis återger skolans verklighet *fel*, utan att skolans verklighet *som sådan* är falsk. Skolan som institution kan inte vara mer än ett svar på ett alienerat samhälles problem. Problemen som sådana är därför skenproblem, som även om de kan vara högst verkliga och påtagliga, svarar mot ett kapitalistiskt samhälles givna behov snarare än mänskliga behov i sig.

Eftersom alla aktörer som pratar om skolan tvingas att producera olika former av tankar och perspektiv på vad skolan är och vad den borde vara — samtidigt som skolan som sådan har en falsk, grundlös existens utan något fast värde — så är också perspektiven i grunden meningslösa och falska. Hur välmenande de än är. Därför infinner sig en känsla hos alla som pratar om skolan — även de som tänker att de är intresserade av pedagogik och utbildning - att det är ett energidödande samtalsämne som inte har något som helst värde. Det inger också alla som försöker ta del av diskussionen en känsla av självbedrägeri. Tycker jag verkligen det här eller säger jag det bara för att erbjuda någon form av substitut som ersättning för riktiga tankar?

Du som läser denna text kanske tycker att det här är en deprimerande historia. Är skolan inte en bra sak? Det tror jag, trots allt. Exempelvis visade det sig under covidpandemin att skolan fyller extremt viktiga funktioner i samhället och att man kunde se mycket skadliga effekter i de samhällen som valde att stänga ned sina skolor.

Är då all diskussion om skolan meningslös? Det tror jag förstås inte heller, men jag tror att vi måste lämna vad man skulle kunna kalla ”kampen om att implementera den bästa skenformen”. Kampen för att *det* eller *det* perspektivet på skolan kommer lösa problemet om det vann framgång. Här vill jag absolut räkna in diverse ”progressiva” pedagogiska perspektiv såsom ”salutogent perspektiv”, ”relationellt perspektiv” eller ”holistiskt perspektiv”.

> ”Även om läraren i grunden anser sig vara intresserad av pedagogik, vill hon bara avsluta mötet”

Jag tror att det skulle vara otroligt frigörande för skolpersonal och även elever om man började utgå från skolans verklighet som en falsk, trasig och ogrundad verklighet i diskussionerna om den. Mot bakgrund av ett sådant systematiskt tvivel skulle nya gemenskaper kunna byggas upp.

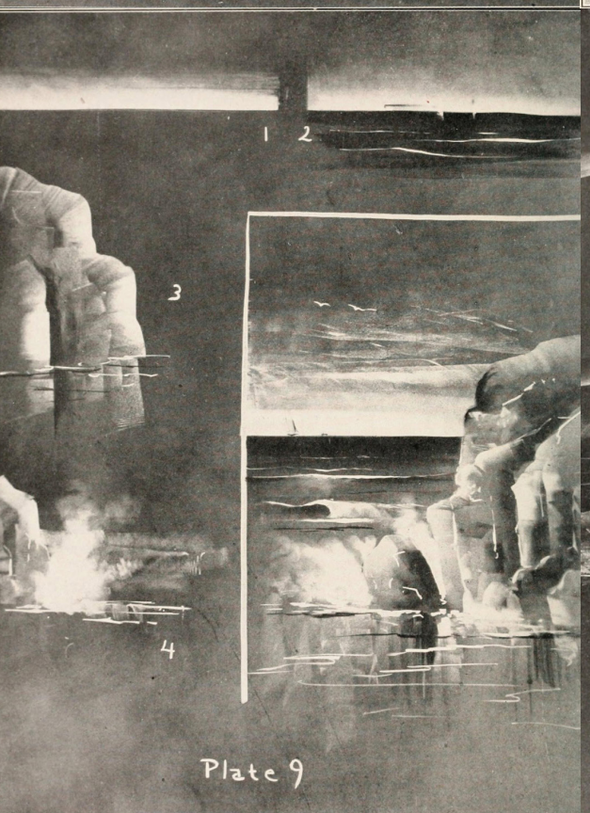
OLLE UPPENBERG är gymnasielärare i filosofi och historia. Han är även doktor i didaktik.

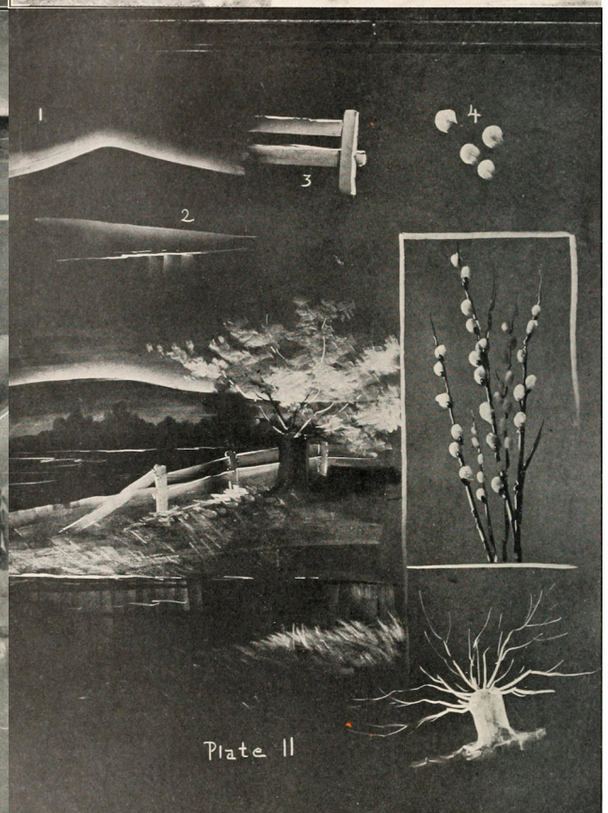
1. Inspirerat av Ulf P. Lundgrens läroplansteori samt utbildningsfilosofin hos Jan Masschelein och Maarten Simons. Se exempelvis Lundgren, Ulf P. (1979) *Att organisera omvärlden: en introduktion till läroplansteori.* Liber; Masschelein, Jan & Simons, Maarten (2012): *In defence of the school. A public issue.* E-ducation, Culture & Society Publishers.

2. Debord, Guy (1967/2022): *Skådespelssamhället.* Bokförlaget Daidalos.

3. Debord (1967/2002); Lukács, Georg (1923/1971): *Historia och klassmedvetande.* Bo Cavefors förlag.

TEXT: MIKAEL BRUÉR

Klassamhället gömmer sig i det påstått objektiva

Vissa perspektiv framställs som naturliga och universella medan andra blir perifera eller rentav otänkbara. Så präglar historieämnet vårt politiska medvetande.

1984 PÅGICK EN debatt i *Historielärarnas förenings årsskrift*: Skulle historieämnet bidra till frigörelse (i bred mening) eller vara strikt objektivt? Till grund för kritiken mot ett emancipatoriskt ideal låg uppfattningen att ämnet inte skulle ges en politiserande uppgift. Debatten hade kopplingar till 1980 års läroplan som slog fast att historieundervisningen skulle bidra till att elever fick förmågan att både ”påverka och förbättra sina egna och andras levnadsförhållanden” och främja ”jämlikhet och solidaritet”. Det fanns också ett djupare idéhistoriskt arv från historieämnets barndom: att ta reda på hur saker ”egentligen” hade gått till.

En historiedidaktik växte fram i Västtyskland efter kriget under det historiska ok som 1930- och 1940-talen hade lagt över landet. I denna miljö växte det emancipatoriska idealet fram och här återfanns såväl socialistiska tankegångar som liberala föreställningar om tankens frihet.

I vår samtida skoldebatt blir frågan om objektivism och emancipation åter relevant. De utredningar om skolan som

”Att hävda att lärarens uppgift är att förmedla objektiva sanningar är ett sätt att dölja politikens närvaro i tystnaden kring det som gjorts självklart.”

initierats av nuvarande regering tar tydlig ställning för så kallade objektiva kunskaper, gärna i form av obestridliga faktakunskaper. Frågan är vad denna kunskapssyn innebär ur ett maktperspektiv.

Att det svenska skolsystemet segregerar barn utifrån såväl klass som etnicitet är uppenbart. Betydligt mer sällan uppmärksammas att de enskilda skolämnena också har en disciplinerande funktion. Vanligen uppfattas skolämnena vila på objektiva kunskaper alla elever ska kunna ta del av på lika villkor.

Begrepp som objektiva kunskaper är problematiska, särskilt i historia, där ämnet är konstruerat utifrån tolkningar av källor. Därtill saknas en konsensus om *vilken* historia som är viktig och *varför*. I slutändan är detta en politisk fråga om hur skolans styrdokument ska formuleras. Utöver det gör varje lärare ett urval baserat på sin kunskapssyn samt politisk och ideologisk övertygelse. Den historia som presenteras i skolan är alltså en konsekvens av en rad val som alla bär med sig lager av såväl vetenskapliga som ideologiska uppfattningar.

Skolans historieämne är alltså inte en enkel sammanfattning av det vetenskapliga ämnet historia. Det förmedlar inte bara kunskap om det förflutna utan gör det också med ett normativt ideologiskt lager. För att tala med Gramsci bidrar historieämnet till att etablera kulturell hegemoni. Att ta strid för den objektiva kunskapen blir då också att ta strid för rådande över- och underordning.

Den brittiske kulturteoretikern Raymond Williams beskrev 1973 skolan som det viktigaste organet för överföring av ideal. Det sker genom vad han kallade *selektiva traditioner*. Det som framträder och upplevs som tradition är aldrig ett neutralt eller objektivt urval, utan resultatet av aktiva val som tar sin utgångspunkt i den dominerande kulturen. Vissa saker lyfts fram, andra exkluderas, tonas ned eller omtolkas på ett sätt som stärker den rådande maktordningen. Skolan överför inte bara kunskaper utan formar också de tolkningsramar inom vilka världen blir begriplig. Vissa perspektiv framställs som naturliga och universella medan andra blir perifera eller rentav otänkbara.

Denna analys ligger nära sociologen Basil Bernsteins forskning om språkliga koder, där arbetarklassens underordning innefattar en socialisering in i bestämda språkliga och kulturella former. Underordningen kan inte reduceras till språket. Den omfattar hela skolans struktur. Som Pierre Bourdieu och Jean-Claude Passeron visade intar skolsystemet ständigt positioner som tjänar de ”härskande klasserna”. Skolan gör det just genom att framställa vissa kulturella former som allmängiltiga och andra som avvikande, bristfälliga eller mindre bildade.

Det är välkänt att elever från minoritetsgrupper inte upplever historieämnet som relevant när de inte själva är representerade. Men det är inte enbart en fråga om representation. När historieundervisningen utgår från en ideologisk norm, där över- och underordning reproduceras i till synes objektiva kunskaper, bidrar den inte bara till disciplineringen av eleverna. Den försämrar också förutsättningarna för vissa av dem att aktivt engagera sig i undervisningen. Orättvisor befästs i dubbel mening: dels genom innehållet, dels genom de möjligheter till identifikation, deltagande och meningsskapande som undervisningen erbjuder.

När vissa grupper ständigt görs till objekt och parenteser i historien, eller förskjuts till periferin, upplevs undervisningen inte bara som mindre meningsfull. Den blir också en praktisk träning i att godta en viss rangordning av erfarenheter. Och sådana rangordningar är aldrig neutrala. De följer klass, etnicitet, genus och geopolitiska maktordningar.

Ett ämne kan inte fostra demokratiska medborgare samtidigt som det framställer vissa grupper som historiskt väsentliga, och andra inte.

Denna historieundervisning står i motsats till hur människor möter historia utanför skolan, i familjer, lokalsamhällen, medier, populärkultur och politiska konflikter. Elever från grupper som inte är representerade i skolans historia tenderar därför att skapa historiska motberättelser där deras identiteter och erfarenheter kan bekräftas. Motberättelserna bör inte förstås som störningar av systemet. De är uttryck för systemets inskränkthet. Om skolans historia inte kan erbjuda igenkänning och verklig mening åt dem som lever i samhällets underordnade positioner, undergräver den sina egna demokratiska anspråk.

Här möts Williams och Gramsci. Historieämnets rangordningar av erfarenheter är inte olycksfall i ett annars neutralt ämne. De är en del av hur en selektiv tradition hålls levande. Ett urval ur det förflutna presenteras som vår historia, medan annat marginaliseras eller görs ofarligt. Det stärker klassamhällets självförståelse. Hegemonin fortlever inte främst genom påbud utan i föreställningar om vilka liv som räknas, vilka konflikter som är naturliga och vilka samhällsordningar som är godtagbara.

Mot denna bakgrund framstår kravet på objektivitet som allt annat än oskyldigt. Att hävda att lärarens uppgift är att förmedla objektiva sanningar är inte att ställa sig utanför politiken, utan ett sätt att dölja politikens närvaro i tystnaden kring det som gjorts självklart.

Historikern Mats Greiff har skrivit att historiker behöver vara ”farliga människor”. De måste utmana makthierarkier och öppna för intellektuell frigörelse. Det är ett ideal som även borde omfatta historieundervisningen.

Skolan är redan politiserad. Makten stannar inte utanför grindarna, den verkar innanför dem. Först när frågan om ämnets förment objektiva innehåll ställs öppet framträder historieundervisningen i hela sin dubbelhet: Den kan öppna för kritiskt tänkande men befäster i dag de överordnade gruppernas ställningar.

MIKAEL BRUÉR är doktor i historia och historiedidaktik vid Malmö universitet, läromedelsförfattare och legitimerad högstadie- och gymnasielärare i samhällsorienterade ämnen.

TEXT: EVELIZ ELFVING

”Här är lärarna med oss — här pluggar vi”

Stökig skola i ett så kallat utsatt område. Bråkiga elever stör undervisningen. Den borgerliga lösningen: Sätt de missanpassade i specialskolor med hård disciplin. Eveliz Elfving berättar om en skola där elever och lärare spelade på samma planhalva.

Vems historia lär vi oss i skolan? Den här tidslinjen gjordes av läraren och författaren Anders Bjørgan 1905.

I DEN FÖRHÄRSKANDE liberala bilden är skolan en enmansshow där läraren fyller eleverna med statisk kunskap att oreflekterat svälja. Till uppgifterna hör att med betygssystemets hjälp sortera ut dem som inte förmår ta till sig det som serveras.

Den ideologiska kampen om skolan handlar ytterst om vilka medborgare eleverna ska fostras till. Ska de bli lydiga, anpassningsbara individer eller analyserande, kollektivt tänkande subjekt? Näringslivet vill att eleverna ska utbildas till konkurrenskraftiga arbetare på en global marknad. Skolan blir då bara en bricka i ett spel, som förstärker ett samhällsklimat där strukturella problem oftast läggs på individnivå.

Eleverna i förortsskolor skuldbeläggs för inte vara disciplinerade, ha dåliga betyg och inte ta skolan på allvar. Tidöpartierna har till och med börjat överväga amerikanskt influerade så kallade No excuse-skolor, präglade av disciplinering och begränsat utrymme för elever att samtala och samspela. Regeringen har beslutat om att elever som inte följer givna regler i högre grad ska flyttas från sina ordinarie skolor till så kallade akutskolor.

Både friskolor och kommunala skolor konkurre-

”Många trodde att språket och segregeringen gjorde det omöjligt för en stor andel av eleverna att få godkända betyg.”

rar om den skolpeng som följer med varje elev. I den privata skolan ska pengarna utöver löpande utgifter räcka till vinst för ägarna. Men även den kommunala skolan kan kallas en marknadsskola, eftersom konkurrensen på skolmarknaden avgör de ekonomiska förutsättningarna för undervisningen. Det påverkar skolans organisation och fördelning av resurser.

Skolsystemet blir alltmer segregerat, ett led i utvecklingen i samhället mot allt större klasskillnader.

VI VAR NÅGRA förstelärare och en lektor som började samtidigt på en förortsskola för några år sedan. Utbildningsförvaltningen hade gett oss i uppdrag att utveckla undervisningen och höja skolans dåliga resultat. Vi skulle undervisa på heltid och samtidigt driva projektet tillsammans med skolans övriga lärare. Skolan var omtalad för att ha många bråkiga elever som inte ville anpassa sig. Många blev inte behöriga att komma in på gymnasiet. Det var en frånvalsskola i ett segregerat område med hög arbetslöshet och låg utbildningsnivå hos föräldrarna.

Vår grupp hade en gemensam förståelse av skolsystemet och dess utslagsmekanismer. Vi insåg snabbt att här gällde det att tänka radikalt och inte följa trenden att sätta disciplinering före det pedagogiska i undervisningen.

Utbildningsförvaltningen hade nog inte räknat med att vi skulle sätta i gång en process som radikalt skulle bryta med gängse normer i skolan.

Tillsammans med de förstelärare som redan fanns på plats började vi med en analys av skolans upptagningsområde, elevernas resultat och attityden hos elever och lärare. Vi förstod att undervisningen måste förändras. Lektorn utgick från den pedagogiska eller didaktiska variationsteorin. Den innebär att undervisningen ska ligga nära eleverna och i samspel med deras förförståelse få dem att förstå undervisningsinnehållet.

Vi insåg att lärarnas uppfattning av eleverna måste förändras. Många trodde att språket och segregeringen gjorde det omöjligt för en stor andel av eleverna att få godkända betyg. Det var med andra ord eleverna som brast, inte undervisningen. Detta synsätt avspeglade sig hos eleverna i övertygelsen att lärarna och undervisningen inte angick dem.

Det var givetvis en lång process att ändra synen på eleverna, men det skedde etappvis. Vi utvecklade ett relationellt perspektiv, som vi kallade att ”spela på samma planhalva” som eleverna. Det är läraren, undervisningen och skolans organisation som äger problemet. Det gäller att reflektera över hur undervisningen bedrivs när eleverna inte klarar målen. Hur får vi eleverna att förstå? Hur vet vi att de har förstått och vad har vi tagit för givet?

Vi utformade fem pedagogiska principer som vi utgick från. De fungerade som analytiska verktyg för att utvärdera hur undervisningsprocessen fortskred. Det gällde att ligga nära eleverna och deras förståelse. Dialogen var det främsta redskapet.

Så fick vi mycket bättre resultat. Måluppfyllelsen i kommunens utvärdering av skolan ökade.

Att använda pedagogiska verktyg och

sedan reflektera över dem görs bäst av lärarna – tillsammans. Det var nödvändigt att skapa ämnesteam. Vi hade arbetslag som var tänkta att fungera som en länk mellan skolledning och lärarna, men de fungerade väldigt dåligt på vår skola. Undervisningen, skolans uppdrag, kom aldrig upp på agendan. Nu gick skolledningen med på att i stället organisera skolan i schemalagda undervisningsteam.

I ämnesteamen blev undervisningen ett kollektiv ansvar. Vi planerade gemensamt stoff och innehåll och bestämde utifrån vilket didaktiskt perspektiv vi skulle undervisa. Vi bedömde och betygsatte också eleverna tillsammans.

Alla lärare i matematik för årskurs 7 satt till exempel och reflekterade och planerade ihop. De stöttade även varandra när någon lektion hade fallerat. I teamet hade lärarna ansvar för alla elever, så det fanns inte mina och dina elever och ingen konkurrens lärare emellan om vem som lyckades bäst.

Vårt arbete väckte uppmärksamhet i större skolkretsar, och även en del politiker visade intresse. De var ute efter ett slags standardmodell för undervisningen, men vi visade att det inte finns någon. Allt måste göras inom ramen för varje enskild skola. På varje skola måste man ”gräva där man står” och utarbeta pedagogiska principer efter egna förutsättningar. Ingen lade någon större vikt vid vårt etiska förhållningssätt eller segregeringens mekanismer. De ville bara ha en färdigt förpackad undervisningsmetod.

NÄR VI FICK BÄTTRE resultat växte skolan. Nya lärare har kommit till och flera av dem är mer präglade av den hegemoniska liberalismen. På skolan finns inte längre den kritiska massa av införstådda lärare som krävs för att upprätthålla den alternativa pedagogiken. På grund av att den rektor som mer eller mindre stödde vårt undervisningssätt slutade, har det också blivit svårare att få stöd från skolledningen. Den dominerande undervisningens elevsyn har därför återkommit med kraft. I skolans lärarkollegium förs en kamp mellan olika pedagogiska synsätt.

Men vi har visat att det finns utrymme för förändring, om man som lärarkollektiv på en förortsskola vill göra skillnad. Vi kan få elever att tro på sig själva och inse att de inte är värdelösa. De kan ställa krav

Barbara Bergström, grundare av Internationella engelska skolan, prisades 2017 som "Årets förebildsentreprenör" Foto: OttossonPhoto, CC 4.0.

på relevant undervisning i stället för att lägga misslyckanden på sig själva. På golvet går det att göra motstånd och skillnad, att försöka skapa en verkligt pedagogisk skola, en som inte bara sållar agnarna från det redan högpresterande vetet.

Det är särskilt viktigt att förstå hur segregeringen påverkar eleverna och inte gå på trenden mot alltmer drill och disciplin. De marxistiske sociologen Paul Willis skriver i *Fostran till lönearbetare* om hur individualiseringsprocessen ingår i en frigörelseprocess. Den blir en protest mot institutionernas tvång.

Willis visar hur arbetarkulturen artikulerar sig som en motkultur: Ju större sociala skillnader desto större motstånd. De elever som ligger långt ifrån skolans kultur och kunskapssyn går inte på myten att alla har samma chanser. De dömer ut sig själva, för de känner sig redan på förhand dömda att inte klara sig igenom skolsystemet. De gör revolt genom att vara dem som är stökiga, bråkiga och ifrågasätter lä-

Den brasilianske pedagogen och filosofen Paulo Freire, 1963. Public domain / Arquivo Nacional Collection.

rarna och skolan. De tar sig en roll, de blir något i alla fall, de blir dem som gjorde motstånd, och reproducerar sig samtidigt till arbetarklass eller utanförskap.

Denna systematiska analys av hur elever beter sig måste lärarna ta till sig för att kunna bryta med den liberala ideologin. Då kan de sluta att leta individuella fel hos eleverna för att i stället se dem i deras socioekonomiska sammanhang och möta dem i en förståelse kring deras utanförskap – ”spela på samma planhalva”.

Det ska inte förväxlas med att vara kompis eller ha en schysst attityd som lärare. Läraren måste inse att arbetet på en skola i en segregerad förort inte är detsamma som att jobba på en skola i innerstan. På en förortsskola krävs mer av mig som lärare. Jag måste bygga upp en tillit och en relation som bygger på att eleven förstår att läraren är på samma sida och tror på att eleven kan lyckas trots dåliga förutsättningar med till exempel språket. Läraren ska möta eleven där den befinner sig vad gäller kunskap och förståelse. Eleven måste känna att läraren kommer att stötta och hjälpa henne hela vägen.

Eleverna på vår skola förklarade för nya elever som ville positionera sig som stökiga och ifrågasätta lärarna, att här är lärarna med oss, här pluggar vi.

Den traditionella undervisningen är byggd kring förmedling av faktakunskaper, det vill säga det borgerliga ideologer inte anser vara flum. Den socialistiske teoretikern Paulo Freire skriver om denna pedagogik i *De förtrycktas pedagogik*. Förtryckarnas pedagogik kännetecknas av att läraren lär ut och eleverna lär in, läraren vet allt och eleverna vet inget, läraren pratar och eleverna lyssnar – ödmjukt. Läraren disciplinerar och eleverna disciplineras, läraren agerar och eleverna lever i illusionen av att de agerar genom lärarens agerande.

Freire skriver vidare att ju mer eleverna arbetar på att lagra förmedlad kunskap desto mindre utvecklar de kritiskt tänkande. Eleverna anpassas till en passiv roll, en anpassning till deras roll i samhället. Det kritiska tänkandet förminskas.

Mot detta ställer Freire en ”problemformulerande” undervisning där motsättningen mellan lärare och elev bryts upp och en dialogrelation byggs upp i stället. Läraren är inte längre den som endast undervisar, utan undervisas själv i dialogen med eleverna som i sin tur undervisas när de undervisar. Freire tycks mena att i dialogen med eleverna kan läraren bygga upp en förståelse för hur eleverna förstår eller inte förstår det som undervisas, och på det sättet utveckla undervisningen vidare.

När jag tittar tillbaka till det vi lärare gjorde på skolan inser jag en sak. Utan att ännu känna till Freire byggde vi upp en undervisning efter hans principer. Just för att de fungerade.

EVELIZ ELFVING är specialpedgog och lärare i naturorienterade ämnen (NO) och matematik på högstadiet.

Hur påverkar våra förutsättningar vårt lärande? John Everett Millais målning *The Blind Girl* från 1856.

TEXT: MIRA NICHANI

Den pedagogiska vägen till frihet

Har alla människor samma möjligheter att lära sig eller bestäms vi av våra biologiska förutsättningar? Mira Nichani skriver om det kommunistiska idealets nödvändighet.

ALEXANDER SUVOROV var professor i psykologi vid Moskvas statliga universitet. I filosofen Keti Chukhrovs ”The philosophical disability of reason” kan vi läsa om när en student under en föreläsning frågade Suvorov: ”Hur kunde ditt medvetande utvecklas när dina sinnen är skadade? Hur kan du förstå saker ännu bättre än vi, om du varken hör eller ser?” Suvorov hade varit blind sedan tre års ålder och döv sedan nio. Han svarade: ”Varför tror du att vi inte hör och ser? Vi ser och hör genom alla våra vänners ögon, genom alla människor, genom hela mänskligheten.” Suvorovs svar ekar av hans mentor Evald Iljenkovs uppfattning om att det individuella medvetandet endast utvecklas genom arbete som är inriktat på bemästrandet av det universella.

Suvorovs resa till professur kan ses som en bekräftelse på den filosofiska aktivitetsteorin som Iljenkov försvarade. Suvorov var nämligen en av deltagarna i Zagorsk-experimentet, ett utbildningsprogram vid en internatskola för dövblinda barn i staden Sergijev Posad utanför Moskva mellan 1963 och 1970, grundat av Alexander Mesjtjerjakov. Mesjtjerjakovs teoretiska perspektiv kan sammanfattas i fyra punkter.

För det första förverkligas det individuella medvetande genom socialt betydelsefull aktivitet – framförallt språklig aktivitet. Ett barns individuella medvetande blir så att säga verkligt genom att man på ett meningsfullt sätt interagerar med andra. Språket, för det andra, är socialt eftersom det bygger på gemensamma betydelser (vilket ju är det som gör det möjligt för oss att kommunicera). För det tredje är dessa gemensamma betydelser objektivt existerande fenomen, konstituerade genom kultur (eller, med andra ord, socialt betydelsefulla verksamhetsfor-

”För Iljenkov är alienation resultatet av en arbetsdelning baserad på privat egendom.”

mer). För det fjärde utvecklar barnet medvetande genom att internalisera socialt betydelsefulla verksamhetsformer, att alltså ta till sig formerna för meningsfull social interaktion.

Pedagogens uppgift, enligt Mesjtjerjakov, är att låta barnets medvetande växa fram genom att hjälpa henne ”tillägna sig vissa socialt betydelsefulla sorters verksamhet”. Först när barnet kan orientera sig i en sådan socialt betydelsefull miljö kan hon börja lära sig språk, vilket förutsätter gemensamma sociala betydelser. Det pedagogiska hindret för dövblinda barn är därför inte sensorisk deprivation utan tillgången till det gemensamma.

Mesjtjerjakov bjöd in Iljenkov att samarbeta i programmet, och arbetet i Zagorsk bidrog till formuleringen av den senares filosofiska idéer. Iljenkovs teori om medvetandet är knuten till hans begrepp om det ideala, till icke-materiella fenomen. Enligt Iljenkov existerar ideala fenomen objektivt som förtingliganden av kollektivt mänskligt arbete. De uppstår när människor omvandlar naturen genom arbete och ger omgivningen betydelse. I David Bakhursts Consciousness and Revolution in Soviet Philosophy kan vi läsa att människor, genom denna process, också omvandlar sig själva, konfronteras med sin egen mänskliggjorda omgivning och anpassar sig därefter, genom att ”förvärva de färdigheter som krävs för att orientera sig inom den”.

I linje med Mesjtjerjakov menade Iljenkov att individen utvecklar medvetande endast genom internalisering av mänsklig kultur, ideala förkroppsliganden av kollektivt arbete. Konfrontationen med mänsklig kultur kräver att individen anpassar sitt beteende efter livsformer som inte är biologiskt bestämda, och omvandlar dessa former till sin egen livsverksamhet. Iljenkov illustrerade ofta denna poäng med hänvisning till den pedagogiska processen i Zagorsk, och beskrev ögonblicket då barnet började använda en sked för att äta som det första stadiet av ”humanisering”. När pedagogen hindrar barnet från att tillfredsställa sina organiska behov genom dess ”biologiskt inbyggda krav”, genom att placera ett hinder mellan barnet och objektet, tvingas barnet övergå till ett specifikt mänskligt sätt att tillfredsställa nödvändigheten. Hindret är här ”varje objekt skapat av människan för människan”, ett konstgjort

Evald Iljenkov, sovjetisk filosof och pedagog.

redskap som förmedlar relationen mellan barnet och föremålet för dess ”organiska behov”. När barnet börjar använda en sked för att äta får det kontroll över ”det högst komplexa system av yttre objekt som utgör, för att använda Marx uttryck, människans oorganiska kropp” eller kulturens ideala sfär.

Det som skiljer djuret från människan är inte medvetandet utan deltagandet i meningsfullt arbete, så kallad målmedveten livsaktivitet. Djurets livsaktivitet är ”riktad mot yttre objekt”, medan människan ”gör själva sin livsaktivitet till föremål för sin vilja och sitt medvetande”. Medvetandet uppstår hos människan därför att hon redan ”besitter en särskild nivå av livsaktivitet som saknas i djurvärlden – verksamhet riktad mot tillägnandet av specifikt sociala former av livsaktivitet, vilka därför inte är biologiskt bestämda”. Vi blir rationella aktörer genom att vi inlemmas i kulturens ideala sfär, där vi handlar utifrån objektiva skäl dikterade av universell nödvändighet snarare än naturlig nödvändighet, ”förmögna att anpassa oss”, som David Bankhurst skriver, ”efter varje form av omständighet som verkligheten presenterar”. Iljenkov försvarar en frihetsuppfattning som är avhängig individens allsidiga utveckling – inte som en utopisk vision där alla kan göra allt, utan där varje människa till fullo besitter förmågan att agera rationellt.

För Iljenkov är alienation resultatet av en arbetsdelning baserad på privat egendom. Diskrepansen mellan människans ”väsen” och ”existens” består i att människans väsen — materiell och andlig rikedom — är skapad av människor själva och därför kan sägas tillhöra hela mänskligheten. Ändå besitter individen, på grund av arbetsdelningen, ”endast en mikroskopiskt liten del av den sociala mänskliga kulturen” och förverkligar i sig

”Det kommunistiska idealet om individens fullständiga och harmoniska utveckling är alltså nödvändigt att uppnå för verklig frihet.”

själv ”endast en minimal del av det genuina väsendet”. Arbetsdelningen begränsar individens verksamhet till skapandet av ett ”fragment av den universella mänskliga kulturen”, och hon kommer därför endast att bemästra – äga – denna lilla del. Avskuren från ”civilisationens rikedom” framträder produktionssfären som en främmande makt utanför och mot individen. Arbetsdelningen, eller uppdelningen av egendom (förstådd som materiell och andlig rikedom), förkroppsligar det Iljenkov kallar ”specifika förmågors privata egendom”, eller ”professionell kretinism”.

I Sovjetunionen bestod alienationen på grund av den misslyckade socialiseringen av egendom. Det faktiska socialiserandet av ägandet av produktionsmedlen måste utsträckas till verksamheten; annars förblir det endast en ”formellt-juridisk handling”. Produktionssfären styrdes av specialister, legitimerade genom en filosofi som gjorde politiken till ett yrke som krävde ”särskilda förmågor”, ”medfödda talanger” och liknande egenskaper. Arbetsdelningen begränsar individers aktiva förmågor och förhindrar deras deltagande i kommunistisk planering och ekonomisk styrning. Det är i processen att bygga socialism och kommunism som människor utvecklar dessa förmågor och omvandlar ”produktivkrafterna till gemensam egendom”. För demokratisk styrning av produktionsmedlen måste varje individ besitta en ”allmän kulturnivå” och bli ”herre över alla samtida produktivkrafter”.

Det kommunistiska idealet om individens fullständiga och harmoniska utveckling är alltså nödvändigt att uppnå för verklig frihet. Individen förblir slav tills hon bemästrar sin egen skapelse – den universella mänskliga kulturen. Först när hon har lyckats med detta kan hon vinna kontroll ”över produktionens och samhällets utveckling i allmänhet”. Kommunismen kräver ”lika villkor för utvecklingen av varje individs förmågor i vilken riktning som helst”, utan hinder ”i processen av allmän utbildning”. Detta möjliggör samtidigt specialisering inom ett självvalt område.

En av anledningarna till att Iljenkov offentligt försvarade Mesjtjerjakovs arbete var att det utmanade den officiella statliga filosofin, som identifierade medvetande med hjärnans funktioner – något han såg som ett sätt att legitimera en specialiserad arbetsdelning och utbildning. Suvorov menade att Ilyenkov motstod föreställningen om medfödda talanger som ett privilegium som måste förstöras genom att göra alla talangafulla, och Zagorskexperimentet visade hur ”även individer som av naturens nycker hade drabbats allra hårdast kunde komma att leva blomstrande intellektuella liv i ett samhälle berett att fullt ut ta ansvar för sina medborgares utbildning.”

MIRA NICHANI är filosofistudent och ledamot i styrelsen för Centrum för marxistiska samhällsstudier.

TEXT: GUNNLAUGUR MAGNÚSSON

Bland skurkar, helgon och vanligt folk

Nyligen satsade regeringen 750 miljoner på akutskolor för våldsamma elever. När en fjärdedel av platserna stod tomma och kritiken hopades beskrev regeringen satsningen som en succé — trots utebliven utvärdering.

SKOLMINISTER LOTTA EDHOLMS försvar för felberäkning på närmare 200 miljoner var enkelt: ”Var och en som följer medierapporteringen inser att vi har stora problem med elever som faktiskt inte kan uppföra sig.”

Att ministern hänvisade till media i stället för utredningar, forskning eller myndighetsstatistik stod i kontrast till hennes vanligtvis höga svansföring om vikten av en objektiv kunskapssyn. Men uttalandet var även talande vad gäller medias roll i svensk skolpolitik och hur skoldebatten tangerar politiken.

Regeringar av alla färger lanserar gärna reformer i dagstidningar och kvällspress. Denna kommunikation förstärks sedan av ledarartiklar som ofta är förutsägbart överens med eller kritiska till den föreslagna policyn. Därtill finns fackpress, fristående debattsajter, tankesmedjor och andra organisationer som bedriver opinionsbildning på både egna och andras forum. Dessutom har ordet ”skoldebattör” – en term som avser dem som genom debatt och sociala media lyckats etablera och profilera sig i skoldebatten – fått vingar. Dessa debattörer kan ibland till och med direkt påverka politiken.

En livlig och offentlig debatt som är öppen för olika röster och där olika opinioner får plats och informerar läsare med olika argument borde vara av godo. Men det förutsätter tre premisser jag menar inte uppfylls:

1) en öppen och jämlik tillgång till debatten,

2) mottagare som formulerar sina åsikter utifrån olika inlägg, och

3) ett format som främjar en nyanserad, faktabaserad och intellektuellt hederlig debatt.

När det kommer till öppen och jämlik tillgång till

Jean-Baptiste de la Salle, lärarnas skyddshelgon.

offentliga forum, så uppfylls inte villkoret. Där det finns hög efterfrågan på begränsat utrymme måste redaktörer prioritera, särskilt om de vill vara agendasättande. Kommer det in många artiklar om skolan samma vecka väljs flera bort – det finns ju fler ämnen att bevaka. Kommer det in en artikel från en partiledare eller en tongivande skoldebattör får den företräde över en artikel från en lärare eller förälder. En redaktör kan även vägra ta in repliker för att man anser diskussionen vara färdig.

Opinionsjournalister och krönikörer tar också plats i skoldebatten, även om deras alster är av varierande kvalitet. Ledarartiklar och krönikor är dessutom inte föremål för repliker, vilket innebär att de ofta står oemotsagda även när de får stor spridning. Poängen är att debattens dörrvakter har långtgående makt, där vissa röster och budskap får företräde.

Tillgången till debatten har dock ökat och sker nu på fler sajter. I och med att antalet forum är fler kan debatten kanske sägas ha demokratiserats. Om du inte får in din artikel på Aftonbladet, kanske tidskrifter som Vi Lärare eller Skola och Samhälle är intresserade. Dessutom har deltagandet breddats och såväl skolfolk, forskare och andra aktörer tar allt större plats. Flera av dessa röster gör viktiga och faktagrundade bidrag till skoldebatten.

När skoldebatten förs på många forum kan den dock vara svår att överskåda. Det innebär att läsarnas insyn begränsas till de forum och skribenter de redan följer. Det är trots allt relativt få som förutom debattsajterna också tar del av Hallandspostens ledare och Sydsvenskans granskningar. Därför riskerar opinionen att formas av få källor. Detta får särskilt stora konsekvenser när debattens kvalitet är undermålig, vilket för oss till den tredje premissen: Stödjer formatet nyanserad, välgrundad och intellektuellt hederlig debatt?

Skoldebatten förs till stor del på forum som främjar svartvita problemformuleringar, förenklade förklaringar och ideologiska slutsatser. Utrymmet är litet och kärnfulla formuleringar viktiga. Exempelvis ska en debattartikel till Dagens Nyheter vara max 5 500 tecken. Aftonbladets debattartiklar får vara max 3 500 tecken medan Skola och Samhälle publicerar uppemot 6 000 tecken.

Debattartiklar är också en genre i sig. En debattartikels kvalitet borde främst bedömas utifrån hur den fångar läsaren, ämnets angelägenhet och argumentens kraft. I klickekonomins tidsålder är dock

en bra artikel en artikel som får stor spridning. Kontroversiella artiklar delas både av dem som håller med och dem som inte håller med om innehållet. Det innebär att en korkad artikel från Timbro får avsevärt större spridning än en klok artikel från en skolbibliotekarie.

Genren och det begränsade utrymmet ger därför incitament för förenklingar och genvägar. Förenklingarna ligger både i problemformuleringarna och problemförklaringarna. Problemformuleringen kan exempelvis utgå från enstaka observationer, överdrifter och feltolkningar. Problemförklaringarna är dock ofta ännu värre. Där kan man till exempel se hur skolans kris förklaras med vissa ofta förekommande skurkar, som lärarutbildningen, läroplanen, eller utåtagerande elever. Dessa blir genvägar i debattens trestegsraket:

1) Vi har identifierat problem X.
2) Förklaringen till problemet är Y.
3) Våra förslag är de enda rimliga.

Debatten består ofta av förenklade begrepp, meningar och bildliga metaforer, som upprepas om och om igen. Ett exempel är slagordet ”inkluderingen har gått för långt” som reste hela vägen från en debattartikel i valrörelsen 2018 via skoldebatten till regeringsöverenskommelser och offentlig policy.

Ett annat exempel är det ”pedagogiska etablissemanget”, som skoldebattörer, tankesmedjor, politiker och ledarskribenter ofta anger som förklaring till varför skolan blivit sämre. Varför är skolresultaten låga? För att det pedagogiska etablissemanget inte vill att elever lär sig fakta. Varför blev läroplanerna dåliga? För att det pedagogiska etablissemanget kuppade processen. En ”postmodern” och/eller ”konstruktivistisk kunskapssyn”, som beskrivs som skepsis mot kunskaper och fakta, har på liknande sätt givits givits skulden för problemen i skolan. Alltifrån läraryrkets status till gängkriminalitet har förklarats bero på denna kunskapssyn, som enligt debattörerna genomsyrar allt från styrdokument och skolmyndigheter till lärarutbildare och forskare.

Tyvärr är detta typiskt för hur skoldebatten kännetecknas av förenklingar, brist på nyans, okunskap, överdrifter och ibland ren desinformation. Här bildas en självbekräftande karusell där debattörer refererar till andra debattartiklar som belägg och upprepar förenklingarna tills de verkar sanna. Felaktigheterna förstärks sedan ytterligare när ledarskribenter plockar upp dem i egna artiklar.

Skoldebatten har således haft en tendens att bli ett självspelande piano, där samma melodier återkommer, om än med olika röster. Det finns också en tendens att vissa röster blir särskilt uppmärksammade och inte bara får stort utrymme i debattforum och intervjuer, på ledarplats, i krönikor, i böcker och rapporter, utan också som experter och utredare i offentliga utredningar. Att man sprider felaktigheter och konspirationsteorier spelar mindre roll i sammanhanget, så länge de resonerar med den politiska agendan.

En debatt grundad på felaktigheter och konspirationsteorier kan per definition inte vara intellektuellt hederlig. Trots det får den direkt påverkan på politiken. Se till exempel skolministrarnas uttalanden om att den nya läroplanen skulle bli den ”postmoderna kunskapssynen sista suck” och ”spiken i kistan för konstruktivismen”. I vår melodramatiska skoldebatt står det skurkar i skuggorna och självgoda helgon i rampljuset. *De* ”som har saboterat skolan” och *vi* ”som vill rädda den”.

Under tiden lämnas de materiella villkoren för skolan därhän. För varför diskutera kommunernas finansieringsmodeller när postmodernismen i själva verket är skurken? Varför reformera skolmarknaden när en kulturkanon kan lanseras? Och varför skulle politikerna ta ansvar för felberäkningar på 200 miljoner när det pedagogiska etablissemanget står i kulisserna?

Och så rusar skoldebatten vidare som ett lok utan bromsar.

GUNNLAUGUR MAGNÚSSON är professor i pedagogik vid Uppsala universitet och ansvarig utgivare och medredaktör för nättidskriften Skola och samhälle.

TEXT: ABDALJAWAD OMAR

Den israeliska spionepidemin

Fler än 50 israeliska medborgare har åtalats för spioneri sedan oktober 2023.

Vem blir egentligen spion? Reklam för Fritz Langs film *Spionen*.

Israel

EN AV DEM, nittonårige Sagi Haik, har i månader haft kontakt med en iransk mellanhand på Telegram. Den andre misstänkte mannen, som påstås ha blivit rekryterad av Haik för att utföra olika handlingar utifrån iranska direktiv, är den tjugoettårige Asaf Shitrit. Den här månadslånga kontakten inkluderade planer på att låta de två männen resa till ett arabland för ”träning”. Den yngre mannen påstås ha sagt till israeliska myndigheter att han gett ”falsk information” – med detaljerade israeliska och US-amerikanska planer om en attack mot Iran – till sin iranska kontaktperson. Åklagare har varnat för att de påstått falska dokumenten, om de hade kommit Teheran till del, hade kunnat orsaka en förebyggande attack från Iran.

Det här var bara det senaste exemplet på det israeliska säkerhetskommentatorer nu beskriver som en ”magefa” – en epidemi. Sedan oktober 2023 har fler än 50 åtal väckts mot israeliska medborgare om spioneri å Irans vägnar. År 2025 rapporterade den israeliska underrättelsejänsten, Shin Bet, att man noterade en ökning med 400 procent vad gällde iranska, digitala värvningsförsök jämfört med året innan, vilket även det hade sett en exempellös ökning.

Flera spektakulära fall har skapat tidningsrubriker under 2026. I mars greps en reservist som arbetat med israels ”Iron Dome” efter misstanke om att han fört vidare detaljer kring hur robotgenskjutningssystemet fungerar – i utbyte mot 1 000 dollar. Och i april kom en strid ström av avslöjanden: två misstänkta mullvadar i det israeliska flygvapnet, en avstyrd konspiration för att försöka lönnmörda den före detta israeliska premiärministern Naftali Bennet, fyra soldater i aktiv tjänst anklagade för att spionera för Iran, och nu de två israeliska medborgarna med förfalskade dokument.

De misstänkta har varit allt mellan tretton och 73 år. De är ultraortodoxa yeshivastudenter, migranter från Azerbajdzjan, invånare i Bnei Brak som förföljt en kärnfysiker, reservister som har filmat Iron Dome-batterier och soldater som gripits – mitt under det pågående, ”existentiella” kriget mot Iran.

Det som är anmärkningsvärt med den här utvecklingen är inte underättelsemisslyckandet och inte heller den relativa framgång man haft med att avtäcka den här spionverksamheten. Den intressantare aspekten är den underliggande sociologiska verklighet som gjort det hela möjligt. Talande för den här verkligheten är framväxandet av en ny figur i det israeliska politiska landskapet: den vanliga medborgaren som förrädare, som säljer ut sitt land, men inte på grund av ideologi, utan i utbyte mot en Telegrambetalning i kryptovaluta.

Det faktum att sådana här försök har gjorts är inte nödvändigtvis ett resultat av iransk list – även om den också förtjänar att uppmärksammas – utan kommer sig av det israeliska samhällets interna

”Talande för den här verkligheten är framväxandet av en ny figur i det israeliska politiska landskapet: den vanliga medborgaren som förrädare”

förutsättningar vilka har öppnat upp för den här sortens infiltration.

Den iranska metoden är påfallande enkel. Underrättelseexperter beskriver det som en ”spray-and-pray”-operation: tusentals meddelanden skickas ut via Telegram och på sociala medier med erbjudande om betalning för ”enkla uppgifter” – ingen grundlig bakgrundskoll, inga källor som bearbetats över flera år, inga ”döda brevlådor”, inga gömställen. Bara ett meddelande: intresserad av att tjäna pengar?

Den första uppgiften kan vara att spreja grafitti. Den andra att fotografera en gata. Vid det femte eller sjätte uppdraget filmar den rekryterade personen entrén till en flygbas. Vid det tionde uppdras han att lönnmörda sin reservofficer för 100 000 shekel (ungefär 320 000 kronor).

Det som gör att den här metoden fungerar är inte att den är genomtänkt, utan var den äger rum: Iran planterar i jord som redan är bördig. De hebreiskspråkiga kommentatorerna återkommer till samma formulering om och om igen: *”ha-kesef menatze’akh”*. Money wins.

Men grejen är att pengar funkar när inget annat gör det. Och här måste analysen vända sig inåt, mot de förutsättningar som har gjort det israeliska samhällskontraktet så bräckligt att några tusen dollar kan bryta det.

DEN SÅ KALLADE spioneriepidemin uppstod inte i ett vakuum. Den tog fart parallellt med en serie politiska och moraliska kriser som under de senaste åren, på ett systematiskt vis, har frätt sönder israelernas sociala och institutionella tilltro. Omstöpningen av rättssystemet delade år 2023 upp landet i olika läger. Attackerna 7 oktober krossade myten om den israeliska säkerhetsstaten. Och till detta läggs de korruptionsskandaler som har överskuggat det politiska ledarskapet och som uppvisar ett tydligt mönster av självkontrahering och jäv. Allt detta har haft en visserligen mindre märkbar, men mer förödande effekt än de senaste årens mer dramatiska utveckling.

När ett statsöverhuvud står åtalat och det finns trovärdiga bevis för anklagelserna mot hans närmaste grupp om koordinering med främmande makt, då är det lätt att även på marken fatta vad det är som gäller: lojalitet är en transaktion, staten är till för dem som styr den och orden om kollektiv uppoffring är bara retorik från personer som inte tror på vad de själva säger.

Tonåringen på Telegram läser inte några åtal och följer inte några parlamentariska debatter, men han absorberar de underliggande signalerna. De berättar för honom att samhällskontraktet är fiktivt och att det upprätthålls till gagn för de högst upp i pyramiden.

De högst upp anklagas för att ta emot pengar från Qatar i utbyte mot att lägga om politiken och de längst ned anklagas för att ta emot pengar från Iran i utbyte mot underrättelser. Den strukturella parallelliteten mellan de här två situationerna har inte undkommit de israeliska kommentatorerna. Underrättelsejournalisten Yossi Melman beskriver det som ett ”samhällsförfall”.

Vanliga medborgare resonerar så här: Om makthavare kan tjäna utländska intressen, varför skulle inte en lekman kunna göra det? Den här rationaliseringen är inte särskilt elegant men den är, på sitt eget cyniska vis, konsekvent.

Den israeliska diskursen har utvecklat en omfattande vokabulär för att beskriva det som händer. Två exempel är *hitpor’rut khevratit*, det vill säga ”samhällelig upplösning”, och *mashehu ba-khevra ha-yisraelit nisdak*, det vill säga ”någonting har rämnat inuti det israeliska samhället”. Båda dessa formuleringar ringar in samma erkännande: faran kommer inifrån.

Men de här fraser genomför, trots alla braskande rubriker, också ett slags förslutning, en begränsning. Genom att benämna problemet på hebreiska och tillerkänna det en plats i den taxonomi av nationella nödsituationer som redan finns håller man redan på att domesticera problemet. Det underställs den diskurs som Israel ständigt använder för att bearbeta existentiella hot, utan att på ett grundläggande sätt förändra de strukturer som gett upphov till hoten.

Kommentarerna kring de här fallen pendlar mellan två olika inramningar som skaver mot varandra. För det första har vi formuleringen om en ”epidemi”, vilket antyder en större kris, där spioneriet bara är ett symptom på det faktum att samhällskontraktet har börjat krackelera ut. För det andra har vi de ständiga försöken att minimera fenomenet genom att beskriva de anklagade som marginella figurer, personer som aldrig helt och fullt erkände den israeliska statens auktoritet och vars handlingar alltså inte avslöjar någonting avgörande om de bredare samhällsskikten.

DE HÄR BERÄTTELSERNA kan naturligtivs inte samexistera på ett friktionslöst sätt. För om du beskriver spioneri som ett symptom på en större epidemi har du redan implicerat helheten i det du söker förklara. Det går inte ihop med påståendet att gärningsmännen är ytterkantsfigurer.

Den här motsägelsefullheten är i sig avslöjande, eftersom den pekar på hur det israeliska offentliga samtalet hantera sitt eget samhälles kris: Varningsklockorna klämtar så ihärdigt att själva den frenesi med vilken man slår klockan inger tillförsikt. Man anar en stat som har lärt sig att metabolisera sin egen panik som ett slags styrandeprincip. Ju mer agiterade kommentatorerna blir, desto mer signalerar man dådkraft och att staten fortfarande är i kontroll av situationen.

Frenesin är, med andra ord, ett slags substitut för upplevelsen av ordning och reda. Behandlingen av spionerifallen följer samma mönster: Deras existens pekar på att någonting är fel med det israeliska samhället, men samtidigt är de på något sätt randfenomen. Allt går fel — och inget behöver förändras.

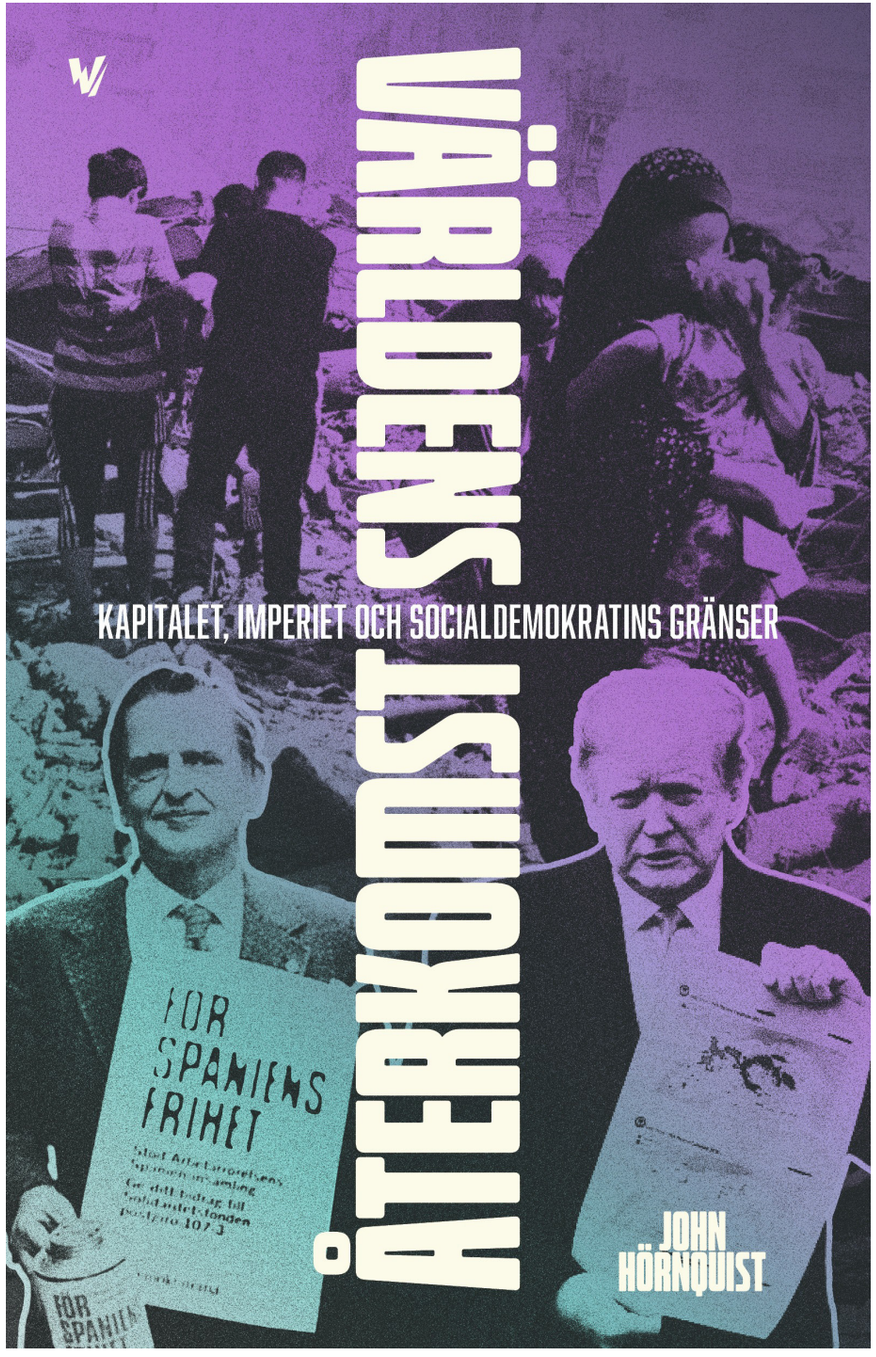
Det som växer fram är någonting som den israeliska säkerhetskulturen inte har haft något färdigt språk för: en ny sorts förrädare. Inte den ideologiska avfällingen som byter sida av övertygelse och inte heller den kompromitterade tjänstemannen, utan den ekonomiskt motiverade agenten som, inom loppet av några veckor, rör sig från grafittisprejande till att planera lönnmord. Israel känner till den här sortens figur väl, eftersom man har ägnat årtionden åt att svarva fram just den här sortens förrädare — som informatör och hantlangare — inuti fiendens samhällen. Men inte förrän nu har han dykt upp inom de egna gränserna.

Och det är här ironin nästan blir överdrivet komisk. Shin Bet har ägnat årtionden åt att studera exakt vilka förutsättningar som genererar villiga kollaboratörer: ekonomisk utsatthet, politisk desillusion, söndervittrade gemenskaper, en styrande klass som öppet undantar sig själv från de krav man ålägger andra. Det här är svagheter som vilken kompetent underrättelsetjänst som helst letar efter när man försöker rekrytera spioner i ett fientligt samhälle. Det är också, från och med 2026, en rimlig beskrivning av stora delar av Israel.

Det är samma spelbok som Shin Bet har använd om och om igen för att förvandla vanliga medborgare till underrättelsetillgångar. Och nu konfronteras man av det faktum att just dessa krafter spelas ut på hemmaplan.

ABDALJAWAD OMAR är skribent och lektor vid avdelningen för filosofi och kulturstudier vid Birzeituniversitet på Västbanken, Palestina.

Den här texten publicerades ursprungligen av Mondoweiss, 22 april 2026.
Översättning: Erik Lindman Mata

Världens återkomst utkommer hösten 2026. Förboka på verbalforlag.se

TEXT: JOHN HÖRNQUIST

Kapitalet växer med krig och skövling

Ett utdrag ur *Världens återkomst: kapitalet, imperiet och socialdemokratins gränser*, en bok av Clartéredaktionens John Hörnquist. Utkommer i höst.

FLERA KRITISKA RÖSTER, särskilt från det globala Syd, har betonat att det liberala systemets förutsättning är – och alltid har varit – just den här samlade ordningens improduktiva och destruktiva drag: att själva förstörelsen och skövlingen varit en förutsättning för den västdominerade globala modell som konstruerats och upprätthållits.

För inte ens de ovanstående, utvidgade och marxistiskt inspirerade beräkningar som gjorts för att fånga olika former av även dolda värdeöverföringar mellan centrum och periferier räknar nödvändigtvis på betydelsen av tvångsåtgärderna eller tvångsapparaterna i sig själva. De räknar inte på kostnaden och vinsterna som legat i själva skapandet av globaliseringens hierarkier och värdeöverföringar. Förstörelsekraften i allt från skuldkrisens destruktiva dränering och omstrukturering av ekonomier i båda det globala Syd och det tidigare Sovjetblocket, till underblåsandet av det utdragna sönderfallet och krigen om naturresurser i stora delar av Afrika och Mellanöstern, behöver enligt dessa röster förstås inte som olycksfall i arbetet, utan som lönsamma verksamheter.

I samtliga fall har det handlat om internationella processer och utvecklingsvägar som aktivt har drivits på av IMF och Världsbanken, västliga militära, politiska eller ekonomiska påtryckningar eller interventioner. De har dessutom objektivt sett varit socialt och ekonomiskt

”Ackumulationen via skövling fyller därför flera olika funktioner särskilt i dagens finansialiserade kapitalism.”

irrationella, i och med att de gick ut på att förstöra mänsklig och fysisk kapacitet i perifera delar av världen. Men eftersom det sätt det gjordes på underlättade kapitalackumulation och i vissa fall samhällelig stabilitet (i kapitalismens centrum) så drev man på dem trots irrationaliteten. Och de här aspekterna var lika bärande delar av globaliseringen som de liberaliseringar av politiska och ekonomiska system som skedde parallellt med detta i resten av världen.

Det handlar inte bara om den förstörelse som uppstår — utan också om den utveckling som förhindras i de dominerade områdena. Om hur kapitalet och kapitalismens kärnländer gynnas på bekostnad av periferierna när konkurrens om marknader begränsas, och tillgång till begränsade naturresurser riggas till förmån för ekonomierna i centrum, samtidigt som priset på arbete och tillgångar från de drabbade regionerna devalveras. Särskilt när man ser till den historiskt ackumulerade förstörelsen av mänsklig och produktiv kapacitet så blir logiken i argumentationen ännu starkare. Detta har helt enkelt möjliggjort västvärldens strukturella överläge och hegemoni, och även format periferiernas möjliga utvecklingsvägar.

De som kanske utvecklat konceptet längst är de arabiska marxisterna Ali Kadri och innan honom Anouar Abdel-Malik. De har myntat begreppen ”ackumulation genom ödeläggelse, skövling eller slöseri” (eng. *waste*) respektive ”historiskt mervärde”. Kadri sammanfattar betydelsen av hur detta inte bara stärkt kapitalet i Nord, utan också förändrat hela dess levnadssätt och villkoren för detsamma. Han skriver:

> Skövlingsindustrin har för klasserna i Nord under snart fem koloniala och imperialistiska århundraden reducerat priset på förbrukningsvaror och på det nödvändiga arbetet. Slaveri, folkmord på ursprungsbefolkningar, och fördärvandet av naturen kan inte reduceras till ett slags lustmördande, utan utgör nya former av kommersiell exploatering, vilka i sin tur utgör den ”piedestal” som Nords löneslaveri vilar på.

Liksom teoretikerna Samir Amin, Prabhat och Utsa Patnaik visar Kadri och Abdel-Malik hur imperialistiska relationer, superexploatering och förstörelse via krig, kolonisering och folkmord under hela kapitalismens historia hållit nere kapitalets kostnader — och därmed bland annat inflationstrycket — i Nord. Amin menade att kapitalismen i och med globaliseringsepoken övergått i en särskilt ”senil” fas, då den raserar mer än den exploaterar — av ren oförmåga att ackumulera på andra sätt. Men Kadri menar, återigen med inspiration från Abdel-Malik, att denna aspekt av kapitalismens sätt att fungera behöver ses som ett permanent drag i dess historia. Kadri utvecklar hur han menar att vi behöver beakta även detta för att kvalitativt uppskatta hur mycket värde centrum utvinner från periferierna:

> Krig, som ett uttryck för våld och som betydande händelser som symboliserar makt, skapar imperialistisk ränta. Dessa räntor utgör de samlade förmåner, ekonomiska, kulturella och andra, som imperiet åtnjuter - inte bara genom att exploatera den tredje världen, utan också genom att begränsa dess utveckling. Även om Amin försöker kvantifiera och värdera den imperialistiska räntan, så underskattar han dess storlek och totaliteten av förmåner som ackumuleras som historiskt mervärde, eftersom han inte beaktar den imperialistiska maktens historiska momentum som alltjämnt fortsätter att vrida spelplanen till imperialismens fördel (baserat på Abdel-Malik (1963), 1981).

Sist men inte minst så visar Kadri och Matteo Capasso, utifrån Baran och Sweezys argument om överskott, hur militärindustrin i sig själv blivit en allt viktigare källa till ackumulation och också drivit på globaliseringens logik. De pekar på hur det växande överskott — som kapitalägarna i Nord har allt svårare att återinvestera lönsamt — har funnit ett viktigt utlopp i det militärindustriella komplexet, som blir en lönsam industri på flera sätt. Först i sig självt genom de vinster och den teknikutveckling som följer av beställningar av militär produktion och utveckling. Sedan när det militära materialet används. Och slutligen genom att förstörelsen leder till att infrastruktur som förstörs behöver byggas upp igen (om kriget går ”bra” och på sätt som gynnar kapitalintressen i länder bakom kriget).

> Krigsprofiter har, liksom i andra branscher, sin grund i skapandet av mervärde. De har sitt ursprung i det värde som skapas av de många timmar av överskottsarbete, vilka kondenseras och konsumeras under en kronologiskt väldigt begränsad tid. Eftersom krig finansieras via staten, är krigets profiter också finansiella profiter. Imperialismen mobiliserar monopolens monetariserade överskott utifrån det samlade anspråket på kommersialiserade värden, för att kanalisera det tryck som det fiktiva kapitalet, detta kraftigt uppblåsta tillgångsvärde, bygger upp gentemot ekonomisk verksamhet. För Lenin så förebådar frekvensen av skapandet av finansiella instrument krig. Krig absorberar överskottskapital och förvandlar det till statsskuld. Detta förutsätter också finansiering och expansionen av finansiell skuld och utlöser en tillväxt av fiat-valuta och finansialisering. Det växande inflytandet för imperialistisk makt som följer av detta säkrar, tillsammans med krigets direkta vinster, den nyligen präglade eller elektroniskt skapade krediten.

Ackumulationen via skövling fyller därför flera olika funktioner särskilt i dagens finansialiserade kapitalism. Den förhindrar utveckling av, konkurrens om och kontroll över såväl naturresurser som arbetskraft och marknader. Och den kanaliserar överskottskapital in i statligt garanterade investeringar, i en tid då lönsamma produktiva investeringar är en bristvara, samtidigt som det flytande kapitalet är mer omfattande än någonsin.

Oavsett hur man exakt värderar eller räknar på de här olika imperialistiska aspekterna av hur världen är organiserad, så är det svårt att förklara kapitalismens sätt att fungera både i Nord och i Syd — och de miljökatastrofer, krig och kriser som mänskligheten står inför - utan att beakta dessa aspekter. Och det gäller inte bara förståelsen av klyftorna mellan Nord och Syd. Det gäller lika mycket gör hur samhället har utvecklats inom specifika länder.

Att den globaliserade ordningen gynnar kapitalet — och i vissa avseenden befolkningarna — i Nord på bekostnad av Syd och Öst, innebär inte att det gynnar alla delar av Nord lika mycket. Tvärtom har arbetande människor även i Nord drabbats av omfattande försämringar, ökad exploatering och otrygghet, samtidigt som Europa och Japan försvagats gentemot USA - en utveckling som förstärkts sedan Nords kontroll över globaliseringsprocessen och styrningen av de finansiella systemen började försvagas, särskilt från finanskrisen 2008 och framåt.

JOHN HÖRNQUIST är författare och medlem i Clartés redaktion.

Foto: Axel Kronholm.

INTERVJU: ANTON NILSSON

“Sossarna offrar arbetarna för medelklassen”

Halva arbetarklassen har lämnat socialdemokratin, och den politiska hetsen mot invandrarna splittrar arbetarna. En rejäl arbetstidsförkortning kan ena klassen, säger sociologen Johan Alfonsson, aktuell med boken *Vad hände med arbetarklassen* (Arkiv förlag 2025).

Du skriver att arbetarklassen är vår tids offerlamm — hur menar du?

Tittar man på Socialdemokraternas politiska skifte är det väldigt tydligt att man har offrat arbetarklassens maktresurser till förmån för kapitalet. Tanken var att tillväxt skulle skapas genom att gynna företagsklimatet. Men det står i konflikt med arbetarklassens intressen. Till exempel skrev Socialdemokraterna rakt ut på 1990-talet att det fanns en motsättning mellan Las och tillväxt. Då offrades arbetarklassen på tillväxtens altare, om man ska prata i dramatiska termer. Sedan kan det läggas till att man inte har lyckats skapa tillväxt den vägen.

Vad fick det för konsekvenser för relationen mellan Socialdemokraterna och arbetarklassen?

Det ledde till att arbetarklassen övergav Socialdemokraterna. Siffrorna varierar beroende på hur man räknar, men ungefär hälften av arbetarklassen har lämnat socialdemokratin. Det är en enorm förskjutning som skett. Medelklassen däremot fortsätter att rösta på sossarna ungefär som man alltid har

gjort. Det är intressant eftersom Socialdemokraternas politik inte riktar sig till arbetarklassen utan just till medelklassen. Titta på den aktuella valkampanjen med bilder på olika borgare som sitter och ser oroliga ut och som ”kanske har en liten sosse i sig”. Samtidigt finns det inte längre några ekonomiska intressen för arbetarklassen att rösta på s. På senare år har vissa inom partiet märkt det och försöker därför lyfta fram frågor som man tror att arbetarklassen lockas av, som brott och straff och minskad invandring. På samma sätt som Socialdemokraterna i Danmark eller Labour i Storbritannien, som båda precis gjort historiska katastrofval.

Var inte såväl Göran Perssons som Mona Sahlins analys efter sina valförluster att Socialdemokraterna i högre grad måste vända sig till medelklassen?
Jo, precis. De menade att arbetarklassen minskar till följd av förändringar i produktionen medan medelklassen ökar. Det är en falsk bild, men det var så man såg det. Och så trodde de att arbetarklassen alltid skulle rösta på Socialdemokraterna på grund av sina materiella intressen. Därför skulle politiken rikta sig till medelklassen, eftersom man förlorat den framför allt i storstäderna. Därav allt fokus på fastighetsskatten. När högervågen och Sverigedemokraterna kom, förlorade man många arbetare och människor på landsbygden dit.

Vad säger du om förklaringen att medelklassen proletariseras och reagerar med att dra högerut?
Det är ett antagande som flyger runt men empiriskt och statistiskt finns inget som pekar på det. Siffrorna visar extremt tydligt på att arbetarklassen har lämnat Socialdemokraterna för Sverigedemokraterna. Fokuset på medelklassen sitter fast i en förlegad föreställning. Tidigare utgjorde arbetarklassen ungefär 60 procent och en stor majoritet var vänster. Då var det medelklassen man behövde få med sig. Men nu är situationen den omvända. Nu är det arbetarklassen som inte röstar vänster och som man måste rikta sig till för att vinna över.

Du ger inte heller mycket för resonemanget att ”vi är 99 procent som kan enas mot de 1 procent superrika”?
Om man har en situation där ojämlikheten har ökat väldigt mycket och man lever i skilda världar även bland löntagarna – då blir det i praktiken väldigt svårt att prata om gemenskap och försöka mobilisera kring den. Det innebär inte att arbetarklassen och medelklassen i grunden har skilda intressen. Ta frågan om arbetstidsförkortning, som jag lyfter i min bok. En sådan reform skulle även gynna den medelklass som jobbar i offentlig sektor. Men det är framför allt arbetarklassen som skulle tjäna på det.

Kan du förklara vad du menar med maktresurser?
Vi kan tala om två olika former av maktresurser: strukturella och individuella. Medelklassen kännetecknas av att den har större individuell makt, till exempel på arbetsmarknaden. Det finns högre efterfrågan på den arbetskraft man säljer, eftersom det är färre som konkurrerar om jobben. Marx talar om reservarmén. Medelklassen har ett väldigt lågt tryck från reservarmén. När det gäller arbetarklassen däremot är det fler som kan konkurrera om arbetena, vilket leder till att utbudet kan överstiga efterfrågan i större utsträckning. Arbetarklassen har alltså ett högre tryck från reservarmén. Eftersom arbetarklassens individuella maktresurser är svagare än medelklassens är den

”Titta på den aktuella valkampanjen med bilder på olika borgare som sitter och ser oroliga ut och som ’kanske har en liten sosse i sig’.”

mer beroende av andra maktresurser – strukturella maktresurser – för att skydda sina intressen. Det handlar främst om att reglera under vilka villkor arbetskraften säljs och köps. Las är ett tydligt exempel, reglering kring när man får använda tillfälliga anställningar, bra kollektivavtal, arbetslöshetsförsäkring och så vidare.

Just tillfälliga anställningar visar på obalansen i maktresurser, eller hur?
Ja, skillnaderna mellan klasserna blir så tydliga här. Otrygga anställningar och uppluckringen av Las har inneburit stora nedmonteringar av de strukturella maktresurserna. Men konsekvenserna analyseras sällan utifrån ett klassperspektiv. Det är bara arbetarklassen som drabbats. För medelklassen har timanställningarna till och med minskat. För den har uppluckringen av anställningstryggheten inte fått några negativa konsekvenser, medan stora delar av arbetarklassen förlorade den trygghet de hade. Det har helt enkelt blivit mer otryggt för arbetarklassen och mindre otryggt för medelklassen.

Vilken roll spelar rasismen?
De strukturella maktresurserna bygger på att man organiserar sig kollektivt. Rasismen gör det mycket svårare att skapa kollektiv. Ungefär 30 procent av arbetarklassen är födda i andra länder och ännu fler har föräldrar som är födda utomlands. Tillsammans utgör de en väldigt stor del av arbetarklassen. Om man hela tiden angriper dessa grupper, pratar om dem som problem och pekar på skillnader inom kultur, språk, religion eller liknande så blir det omöjligt att forma ett kollektiv. Och det är vad som sker just nu politiskt. Det splittrar arbetarklassen i dag. En stor del går till Sverigedemokraterna men även Socialdemokraterna använder sig av samma politik. Det finns naturligtvis moraliska skäl till att bekämpa rasismen, men sett utifrån perspektivet om maktresurser är det nödvändigt att slå tillbaka den.

Vad tycker du om talet att skärpa villkoren för a-kassa och att ta de jobb som finns?
En bärande del i att stärka arbetarklassens maktresurser har varit att slå ut de dåliga jobben. Företag som inte kan erbjuda tillräckligt bra löner skulle slås ut, det var idén. Dessutom fungerar a-kassan som ett skydd mot både arbetslöshet och mot att acceptera jobb med dåliga villkor, vilket leder till att lönerna ökar för alla. Det kan man se tydligt i forsk-

”En konfliktlinje kring vad man äter eller vilka högtider man firar är totalt idiotisk.”

ningen, en generös a-kassa leder till högre löner. Det är inget konstigt om man ser hur reservarmén pressar ned lönerna för dem som redan har arbete. Att inte ta dåliga jobb handlar om att göra det bättre för alla som arbetar. Högern använder traditionellt retoriken att det finns latmaskar som snyltar på andra och så vidare. Också inom arbetarrörelsen har det funnits en idé om hög arbetsmoral men det har aldrig handlat om att ta jobb med dåliga villkor.

Kan inte invandring leda till att reservarmén växer och därmed påverka arbetarklassens maktresurser negativt?

Det är ett missförstånd. Marx talar om en relativ överbefolkning medan invandring handlar om en absolut ökning av befolkningen. Invandring till ett land innebär att efterfrågan på arbete ökar i ekonomin. Om 100 000 människor kommer är det 100 000 fler som ska konsumera mat, ha förskoleplats, köpa kläder och så vidare. Man ökar alltså aktiviteten i ekonomin. Att öka befolkningsmängden är direkt kopplat till ekonomisk aktivitet. Det är därför BNP per capita är ett vettigt mått. Det är ett felaktigt antagande att det finns ett visst antal jobb och att en ökning av befolkningen därför innebär en ökad konkurrens om dem. En annan aspekt är att invandrare sällan direkt konkurrerar på arbetsmarknaden. Det brukar ta en tioårsperiod eller så innan man fullt ut konkurrerar. Att löneandelen minskar i många länder är inte kopplat till invandring av vad man kan se i empirin. Däremot leder angreppen på olika bidrag och socialförsäkringar till att människor tvingas ut tidigare på arbetsmarknaden att konkurrera och det skapar ett ökat tryck från reservarmén. Men det beror alltså på nedmonteringen av välfärdssystemet och inte av att människor invandrar till Sverige.

Så rent materiellt står inte konflikten mellan den svenska arbetarklassen och invandrare?

Nej, tvärtom. Man har ett gemensamt intresse av att inte försämra de strukturella maktresurserna och av att sluta sig samman i kollektiv. En konfliktlinje kring vad man äter eller vilka högtider man firar är totalt idiotisk.

Så antirasismen kan vara ett sätt att stärka arbetarklassens maktresurser?

Ja, det är en falsk motsättning att det finns en konflikt mellan dessa grupper. Om man ser att man har gemensamma intressen stärker det kampen för en bra a-kassa, en politik för full sysselsättning och höga ersättningsnivåer för dem som arbetar inom välfärden.

Du har ett konkret förslag om att korta arbetstiden, varför det?

Det viktiga är att korta arbetstiden så mycket att arbetslösheten minskar. Arbetsutbudet måste alltså påverkas. Då stärks makten hos arbetarna eftersom konkurrensen blir mindre. Makten stärks i direkt bemärkelse eftersom det sänker arbetskraftutbudet men också i förlängningen eftersom det skapar förutsättningar för en starkare förhandlingsposition och möjligheten till att ställa radikalare krav. Det finns också andra fördelar, som att motverka utslitningen som sker i många arbetaryrken. Schemaläggning kan förbättras om man är två eller tre som delar på ett jobb i stället för som nu en eller två. Det är en reform som skulle vara väldigt populär och definitivt en rättvisefråga. Det är orimligt att vi inte sänkt arbetstiden sedan 1978 trots att arbetet effektiviserats så mycket sedan dess. En sådan reform skulle förbättra livet för alla men framför allt för arbetarklassen.

JOHAN ALFONSSON är sociolog och författare

ANTON NILSON är clartéist. Namnet är en pseudonym.

Målningen *Workers* av Pierre Boonard. Bild: Wikimedia Commons.

Assistenten Maire Koskinen och husfrun Annikki Talola förbereder middag i Hauho, november 1964. Foto: Erkki Voutilainen.

TEXT: EMMA GUSTAVSSON

Vad är en kvinna?

I svensk vänster finns två förhärskande idéer om begreppet kvinna: Judith Butler eller essentialismen. Allt mer verkar den senare tolkningen få mer utrymme, speciellt i den nya transfientlighetens kölvatten. Men vi borde vända på frågan.

VI BORDE INTE FRÅGA om vad en kvinna är ur biologisk synvinkel, och inte heller vad en kvinna är utifrån hennes erfarenheter. Jag vill i stället att vi går bortom Aristoteles kategorier och David Humes empiri. Jag vill undersöka frågan som en kritiker: Vad är en kvinna som en bestämning i det kapitalistiska samhället? Finns hon över huvud taget? Det intressanta med frågan är att de uppenbara svaren inte fungerar, och anledningen till att de inte fungerar säger något om hur vi som samhälle ställer frågor om begreppet kvinna.

Det första svaret är att kvinnan är den som utför det reproduktiva arbetet. Hon är den som skapar nästa generation av arbetare, och hennes ställning kan därför härledas ur kapitalackumulationens krav. Det andra uppenbara svaret är det post-operaistiska, som på olika sätt förknippas med den marxistiska filosofen Silvia Federici och de italienska feministerna från 1970-talet: Hushållsarbete är värdeskapande arbete, kvinnor har alltid utfört oavlönat arbete, och kravet på lön för hushållsarbete avslöjar bedrägeriet.

Men båda åsikterna missar en strukturell del av kvinnan.

Överväg vad det första svaret innebär för oss. Om kvinnans ställning kan härledas ur kapitalackumulationens krav, om hon är den som producerar nästa generations arbetskraft, då borde vi kunna förstå hennes helhet utifrån värdeformen. Karl Marx tillämpar detta resonemang på penning, lönearbete och mervärde, och om kvinnan är en kategori av samma slag, som en reproduktiv formbestämning, måste hon följa kapitalets logik. Men detta är omöjligt och som vi ska se tillhör hon inte kapitalets logik. Hon är ett avskilt substrat som är en förutsättning för, men inte en del av, kapitalet. Marxforskaren Michael Heinrich framför detta i *Introduction to the Three Volumes of Karl Marx's Capital*: Personifiering och de icke-ekonomiska formerna av herravälde kan inte utgå från kategorierna i den politiska ekonomins kritik. Heinrich menar att liksom värdeformen inte ger upphov till antisemitism ger den inte heller upphov till genus. Eller omformulerat: På begreppsnivå skapar kapitalet endast lönearbetare, inte män och kvinnor.

Det andra svaret misslyckas på motsatt sätt. Om hushållsarbete är värdeskapande arbete i samma bemärkelse som fabriksarbete, då rasar hela kapitalets struktur som vi förstår den. Värde, enligt Marx, produceras av arbete som har validerats som socialt nödvändigt genom marknaden. Arbetet vid diskbänken, vid lekplatsen, i tvättstugan, i bilen till fotbollsträningen, vid köksbänken, vid matbordet med läxorna – ni fattar – den sortens arbete genomgår inte denna validering.

Att säga att det borde göra det, eller att det i hemlighet gör det, innebär inte att man plötsligt inkluderar kvinnor i analysen. Det är i stället liktydigt med att överge hela analysen och ersätta den med ett moraliskt påstående. Detta är helt i sin ordning, om vi vill verka i etikens värld – jag är också sur på män som inte drar sitt strå till stacken hemma. Men jag, som kritiker och kommunist, vill lämna de klassiska skolboksindelningarna av filosofin (metafysik, etik, logik och politik) för att övergå till en totalprocess av enhet mellan teori och praxis.

Båda svaren utgår från antagandet att kvinnan måste kunna härledas ur den marxistiska teorin för att bli synlig för den. Men skulle hon inte kunna vara en bestämning i det kapitalistiska samhället som kapitalet självt inte kan urskilja? ”Kvinnan” kanske just är det som värdeformen kräver men ändå inte kan tillägna sig. Detta ligger bortom båda traditionerna. Det beror inte på att de är okunniga, utan på att båda strävar efter ett enda svar. En teori måste förklara allt, annars har den misslyckats. Jag är fast övertygad om att den kommunistiska vetenskapen kan gå bortom Marx *Kapitalet*, precis som Marx själv ämnade att göra – utan att upphöra att vara kommunistisk.

Här vill jag introducera er till en ny favorit: Roswitha Scholz. Hon är en aktiv filosof som under de senaste drygt trettio åren har ägnat sig åt att tänka just kring dessa frågor. Vid millennieskiftet skrev hon ett antal texter där hon utvecklade teorier om det hon kallar *Abspaltung*. *Abspaltung*, eller *Wertabsapltung* översätts i min mening bäst till avspaltning och värdeavspaltning. Värdeavspaltningen är den del av det reproduktiva och affektiva arbetet som avspaltats från värdets logik. Därför är värdeavspaltningen i grunden undantagen från denna logik.

Värdeavspaltningen utgör dock samtidigt en förutsättning för kapitalets logik. Det som är avspaltat står trots detta i ett dialektiskt förhållande till kapitalets normalfungerande värdelogik, menar Scholz. Vad detta betyder är att både värdet och värdeavspaltningen ingår i varandra, utan att vara identiska med varandra. Det frånskilda formas, organiseras och avstöts av kapitalet – men är inte producerat av kapitalet på samma sätt som löneförhållandet är. Avspaltningen är något som kapitalet förutsätter men inte själv kan frambringa. Det är som en älv: Den skär sig genom landskapet och avlagrar sediment – men den möter bara berggrunden, jorden och havet, den skapar dem inte och kan inte passera dem hur den vill.

> ”Vi borde inte fråga om vad en kvinna är ur biologisk synvinkel, och inte heller vad en kvinna är utifrån hennes erfarenheter.”

För att ge denna formulering substans måste vi se hur avspaltningen faktiskt fungerar i samhällets dagliga reproduktion. Jag tycker artikeln ”The Logic Of Gender” i tidskriften Endnotes är ett träffande redskap. Maya Gonzalez och Jeanne Neton föreslår där att vi skiljer mellan två sfärer inom reproduktionen: den direkt marknadsförmedlade sfären och den indirekt marknadsförmedlade sfären.

Den första omfattar all verksamhet som genomgår en validering av värde, genom utbyte av varor mot pengar. Den andra omfattar det som reproducerar arbetskraft utan att valideras: hushållsarbete, omsorg, matlagning, det affektiva arbetet att hålla samman ett liv. Det avgörande är att samma konkreta verksamhet kan tillhöra båda sfärerna. Matlagning är värdeskapande arbete på en restaurang och icke-värdeskapande i hemmet. Barnomsorgen är värdeskapande på förskolan men inte värdeskapande när den

”Jag är fast övertygad om att den kommunistiska vetenskapen kan gå bortom Marx *Kapitalet*”

utförs av mamman. Skillnaden ligger inte i vad verksamheten innebär, utan i vilken sfär den äger rum. Scholz kommer fram till samma slutsats, även om Endnotes formulerar det mer konkret: Avspaltningen är ett strukturellt särdrag i hur kapitalet organiserar sina egna förutsättningar.

I praktiken innebär detta att de två sfärerna präglas av olika slags dominans. Den marknadsstyrda sfären styrs av stumt tvång, ett begrepp som syftar på den opersonliga, abstrakta dominansen i kapitalistiska samhällen. Den där ingen behöver piska arbetaren, eftersom arbetaren redan i förväg piskar sig själv. Den indirekt marknadsförmedlade sfären har ingen sådan mekanism. Andra saker håller den på plats: direkt våld, samarbete, traditionell lydnad, planerad fördelning i de bättre stunderna, våldtäkt och andra former av tvång.

Kvinnofrågan kan därför aldrig förminskas till lönefrågan. Kampen om hushållet, om omsorgen, om daghemmet, om säkerheten har en annan karaktär än kampen om arbetsplatsen. Staten är alltid närvarande där värdeformen upphör. Detta sker eftersom varuvärlden förutsätter en institution som kan garantera ägandeförhållanden. Den stumma tvångskraften hos kapitalet förutsätter statens tvångsmakt. Det som värdeformen inte själv kan åstadkomma måste den lita på att något annat upprätthåller. Det är här avspaltningen kommer in.

I Endnotes text hittar vi ett begrepp som knyter ihop resonemanget. Det som återstår bortom varuformens validering, det som inte kan underordnas eller inte är värt att underordna, kallar de för det abjekta. Det är inte abjekt i sig. Det blir abjekt genom kapitalet, formas av kapitalet, men måste ändå förbli utanför marknadsrelationerna för att kapitalet ska kunna fungera. Begreppet, i det här fallet värdeformen, som sådant uttömmer aldrig det som uppfattas, det finns alltid en rest. Vad Endnotes tillägger är att denna rest är en materiell förutsättning för varuproduktionen. Kvinnan är det särskilda namnet på denna rest. Det är hon som bär det avspaltade i den dagliga könsordningen.

Nu kan vi återvända till den ursprungliga frågan. Vad är en kvinna? I det kapitalistiska samhället är hon en bestämning som värdeformen kräver men ändå inte kan tillägna sig. Hon framstår som icke-identisk med värdet enligt värdets egen lag. Hon är det abjekta.

EMMA GUSTAVSSON är historiestudent vid Södertörns högskola och sitter i redaktionen för tidskriften Ordning.

TEXT: MATS ALEXANDERSSON

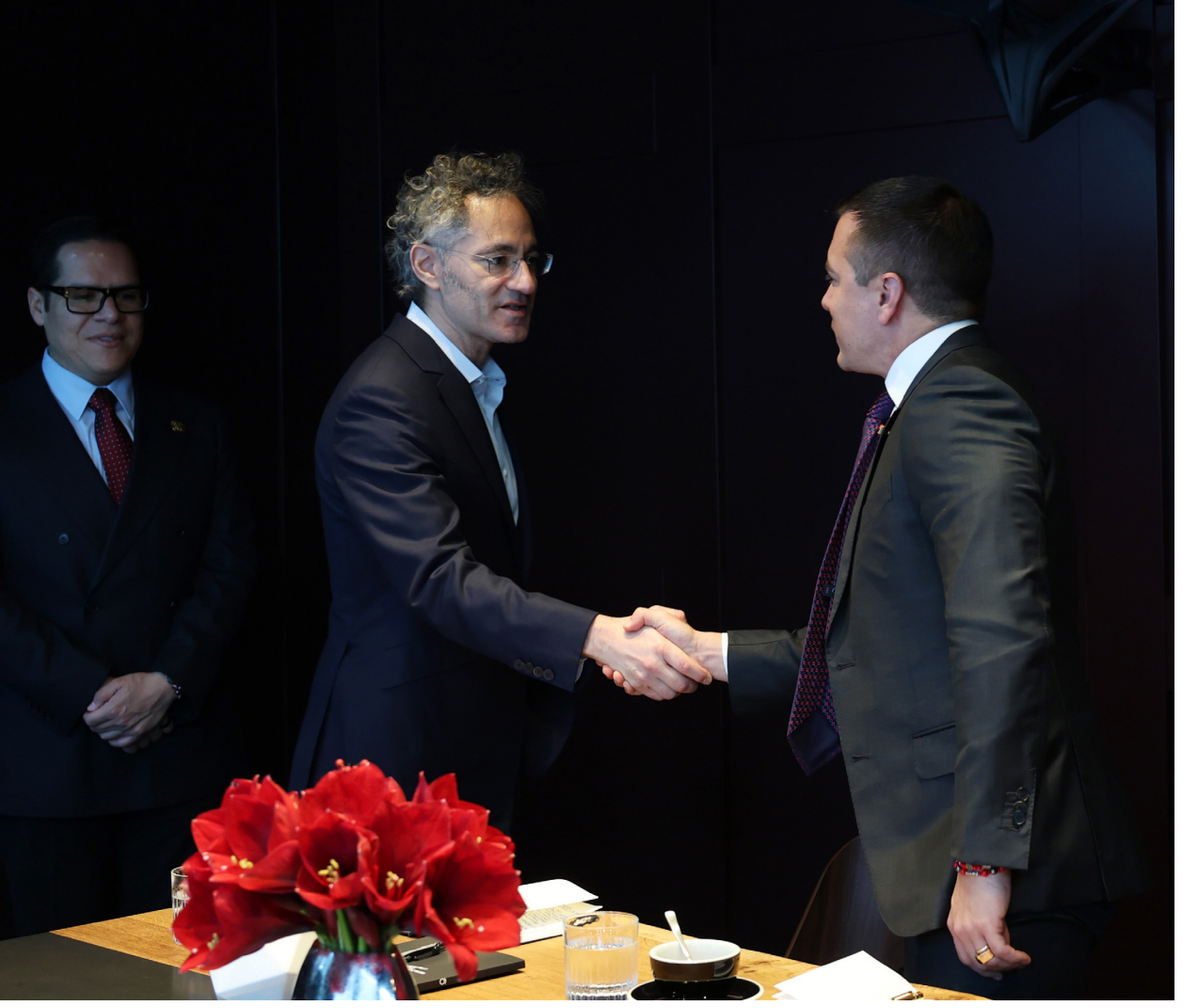
Digital apartheid eller demokrati

Detta är den avslutande delen av en längre essä om techbolaget Palantir. Föregående avsnitt går att läsa på clarte.se

SVERIGE BEFINNER SIG i en situation som är ohållbar ur varje demokratiskt och folkrättsligt perspektiv. Svenska Polismyndigheten och Försvarsmakten har i minst fem år integrerat sina kärnverksamheter med teknologi från ett amerikanskt företag — Palantir — vars grundare öppet förkastar demokrati, vars vd är ”stolt över att stödja Israel på alla sätt vi kan” samtidigt som FN beskriver Israels handlingar som möjligt folkmord, och vars offentliga manifest beskrivits av akademiker som ”teknofascism” för dess explicita avvisande av kulturell pluralism och människors lika värde.

Detta är inte bara en affärsrelation med en mjukvaruleverantör. Det är integration i en teknisk infrastruktur designad av personer vars ideologi står i fundamental motsättning till svensk grundlag, vars teknologi enligt FN och Amnesty International bidrar till den utplåning som sker i Gaza, och vars uttalade ambition enligt deras egen Sverigechef är ”att finnas i alla delar av den svenska statsapparaten”.

Samtidigt förhindras systematiskt all demokratisk insyn. Statsministern träffar företagets ledning i hemlighet månader efter att FN pekat ut dem för folkrättsbrott — och hemligstämplar sedan mötet. Rikspolischefen vägrar besvara justitieutskottets frågor. Inte ens polisens insynsråd — det organ specifikt utformat för att utföra demokratisk kontroll — får information om vilka system som används för att övervaka svenska medborgare. Justitieministern säger sig inte veta något om systemen som drivs från

Alex Karp, vd för Palantir, möter Ecuadors auktoritära högerpresident Daniel Noboa i januari 2026.

polishuset i Stockholm. Försvarsmakten bekräftar affärer men vägrar ge information om kostnader och omfattning.

Detta är inte transparens med säkerhetsrestriktioner. Det här är systematiskt hemlighållande som strukturell princip. När externa amerikanska företagsanställda från Palantir arbetar direkt i ett svenskt polishus – upp till fyra dagar per vecka, med tillgång till känsliga svenska säkerhetsdata, samtidigt som svenska folkets demokratiskt valda representanter systematiskt nekas insyn – har maktbalansen mellan demokratisk kontroll och säkerhetsstat redan förskjutits i grunden.

DE TRE ALTERNATIVEN

Sverige står nu vid ett vägskäl med tre tydliga alternativ, där varje väg leder till fundamentalt olika framtider.

1) "STATUS QUO"

Detta innebär fortsatt hemlig genomträngning av svensk statsförvaltning. Palantirs mål om "att finnas i alla delar av den svenska statsapparaten" fortsätter att implementeras utan offentlig debatt eller demokratisk process. Externa anställda på Palantir fortsätter att arbeta i svenska säkerhetsmyndigheter och fortsätter att definiera hur data ska analyseras och vilka samband som är relevanta. Svenska Polisen, Försvarsmakten, underrättelsetjänster och successivt även civila myndigheter delar samma Palantirbaserade analysinfrastruktur. Hemliga möten mellan regeringen och företagets ledning fortsätter att forma svensk AI-strategi bortom offentlig granskning.

Denna väg leder till att teknofascismens infrastruktur etableras i Sverige. När algoritmer som kodar Palantirs hierarkiska världsbild – där vissa kulturer är "skadliga" och demokratisk debatt är "teatralisk" – blir det operativsystem genom vilket svensk säkerhetsstat uppfattar hotbilder och identifierar mål, då är ideologisk kontroll redan implementerad innan den blir synlig. När AI-system tränade på data från ett företag vars ledning öppet stödjer det som sker i Gaza börjar användas för att identifiera hot mot svensk säkerhet, då har vi inte bara förlorat teknisk suveränitet, utan även vår moraliska kompass.

2) "TRANSPARENS"

Detta innebär full demokratisk insyn och omedelbar granskning av alla svenska myndigheters relationer till Palantir. Riksdagen måste då tillsätta en parlamentarisk kommission med mandat att granska hela omfattningen av Palantirs integration i svensk statsförvaltning: vilka system som används, hur länge de använts, vad de kostat, vilka kontrakt som tecknats, vilken personal från Palantir som arbetat i svenska myndigheter, vilken tillgång de haft till känsliga data, och vilka beslut som fattats baserat på Palantirs analyser. Alla hemligstämplade dokument om möten mellan svenska regeringsföreträdare och Palantirs ledning måste offentliggöras med endast de specifika delar maskerade som genuint kan skada rikets säkerhet.

Baserat på denna granskning måste Sverige fatta ett strategiskt beslut: antingen avvecklas samarbetet fullständigt och Sverige investerar i att bygga nationell kapacitet för de funktioner Palantir tillhandahållit, eller så fortsätter användningen under strikt demokratisk kontroll med full transparens, juridiskt bindande garantier om datasuveränitet, och kontinuerlig parlamentarisk övervakning.

> "Det som står på spel är inte primärt integritetsfrågor, även om de är allvarliga."

Denna väg innebär att Sverige återtar nationell suveränitet över hur svensk säkerhetsstat uppfattar och agerar på verkligheten.

3) "ACCELERATION"

Detta innebär att Palantirs vision om total genomträngning fullbordas. "Målet att finnas i hela statsapparaten" realiseras genom systematisk integration av Palantirsystem i alla delar av svensk offentlig förvaltning. Polisen expanderar användningen från organiserad brottslighet till allt bredare kategorier av "samhällshot". Försvarsmakten integrerar Gotham i alla nivåer av kommando och kontroll. Migrationsverket använder Palantir för "riskbedömningar" av asylsökande. Socialtjänsten använder prediktiv analys för att identifiera "problemfamiljer". Skatteverket använder AI för att flagga "avvikande beteenden".

Denna väg leder till att Sverige blir testlaboratorium för digital apartheid i europeisk kontext. När den kulturella taxonomi som Palantirs tjugotvå teser kodar – där vissa kulturer är "skadliga" och måste övervakas, kontrolleras och i extremfallet elimineras – implemen-

”Palantirs tjugoandra tes är inte någon akademisk tes. Det är en krigsförklaring mot idén om människors lika värde, formulerad av dem som bygger vapnen för nästa århundrades konflikter.”

teras i system som genomsyrar hela den svenska staten, har vi skapat exakt den infrastruktur för hierarkisk kontroll som manifestet förespråkar. När algoritmer tränade på Palantirs världsbild fattar beslut om vem som får asyl, vilka familjer som ska granskas av socialtjänsten, vilka organisationer som ska övervakas av säkerhetspolisen, och så vidare, då har en fascistisk ideologi transformerats från manifest till materialitet.

VAD STÅR PÅ SPEL

Det som står på spel är inte primärt integritetsfrågor, även om de är allvarliga. Det är inte heller primärt tekniskt beroende, även om det också är problematiskt. Det är inte ens primärt risken för dataläckage till amerikanska myndigheter, även om den är mycket verklig.

Det som verkligen står på spel är själva fundamentet för demokratisk självbestämning.

Demokrati förutsätter inte bara att medborgare kan rösta på sina ledare. Den förutsätter att dessa ledare har faktisk kontroll över de system genom vilka makt utövas. När svenska folkvalda representanter systematiskt nekas insyn i vilka system som används för att övervaka svenska medborgare, identifiera säkerhetshot och fatta beslut om polisiära och militära interventioner, är den demokratiska kedjan mellan folket och makten redan bruten.

Men förlusten är ännu djupare än så. När algoritmer som kodar en fascistisk världsbild blir den fundamentala infrastruktur genom vilken staten uppfattar och agerar på verkligheten, är demokratin redan förlorad innan medborgarna ens vet vad som hänt. För hur ska demokratisk opinion formas kring säkerhetshot när själva definitionen av vad som räknas som ett hot redan kodats i slutna algoritmer designade av personer som öppet förkastar demokratiska värderingar?

Som Quinn Slobodian visar är detta inte en oavsiktlig konsekvens, utan nyliberalismens logiska slutpunkt: en världsordning där marknadsfrihet för teknoeliten går hand i hand med hierarkisk kontroll av majoriteten, där kulturell homogenitet ersätter pluralism, och där teknokratiskt styre ersätter demokratiskt rådslag. Palantirs integration i svensk statsförvaltning är inte bara köp av mjukvara — det är frivillig underkastelse under denna världsordning.

KRAVET PÅ HANDLING

Detta hemlighetsmakeri representerar kulmen på en process av successiv underkastelse under amerikansk hegemoni som accelererat de senaste åren. Sveriges Natoanslutning den sjunde mars 2024 avslutade över två hundra år av militär alliansfrihet. Avtalet kring DCA (Defense Cooperation Agreement), undertecknat i december 2023 och i kraft från och med augusti 2024, har gett USA tillgång till sjutton svenska militärbaser där amerikansk lag gäller för amerikanska militärer och Sverige avstår från straffrättslig jurisdiktion.

I mars 2026 anslöt Sverige sig till Pax Silica, Trumpadministrationens initiativ som ger USA strategisk kontroll över svenska kritiska mineraler, AI-infrastruktur, serverhallar och teknologiska leveranskedjor — det kritiker beskrivit som ”America First i ren form, med Sverige som verktyg”. Nu genomtränger Palantir — grundat med CIA-finansiering — den svenska förmågan att själv definiera och analysera verkligheten. Det är den sista underkastelsen: inte bara

Protest mot Palantir, Georgetown 2025. Bild: Jason Gooljar, CC BY-NC-SA 4.0.

militär subordination och ekonomisk integration, utan kontroll över hur Sverige tänker och ser på världen.

Palantirs tjugoandra tes är inte någon akademisk tes. Det är en krigsförklaring mot idén om människors lika värde, formulerad av dem som bygger vapnen för nästa århundrades konflikter. Palantirs närvaro i världen och i svensk statsapparat är en existentiell fara.

Det kräver omedelbar handling på flera nivåer. Sveriges riksdag måste tillsätta en parlamentarisk kommission med mandat att granska hela omfattningen av Palantirintegrationen. Den här kommissionen måste ha rätt att kräva full transparens från alla myndigheter. Alla hemligstämplade dokument om möten mellan regeringen och Palantir måste offentliggöras. Justitieministern kan inte fortsätta hävda att han ”inte vet något” om system som drivs från svenska polishus. Rikspolischefen kan inte fortsätta vägra att svara riksdagens frågor med hänvisning till att ”de kriminella skulle kunna lista ut något”.

Men granskningen kan bara vara första steget.

Baserat på vad den avslöjar måste Sverige fatta ett strategiskt val: antingen avvecklas all användning av Palantirteknologi i svensk statsförvaltning och Sverige investerar i att bygga nationell kapacitet, eller så fortsätter användningen under former av demokratisk kontroll och transparens som faktiskt är förenliga med ett demokratiskt samhälle. Det ena alternativet kan vara kostsamt på kort sikt. Det andra alternativet är ohållbart på lång sikt.

För vad som inte är ett alternativ är status quo.

Det val Sverige står inför är inte tekniskt. Det är inte ekonomiskt. Det är fundamentalt politiskt och moraliskt: Ska Sverige vara en demokratisk rättsstat där folket genom sina valda representanter har kontroll över de system genom vilka makt utövas? Eller ska Sverige vara ett testlaboratorium för digital apartheid där en utländsk tech-elit med öppet antidemokratisk ideologi kontrollerar infrastrukturen genom vilken svensk säkerhetsstat uppfattar verkligheten och fattar beslut om svenska medborgares liv?

När algoritmer som kodar fascistisk ideologi blir det operativsystem genom vilket staten fungerar, när AI-system tränade på världsbilder där vissa kulturer är ”skadliga” börjar identifiera mål för svensk säkerhetsapparat, när externa anställda från ett företag – vars grundare säger att ”frihet och demokrati inte är förenliga” - definierar hur svenska säkerhetsmyndigheter ska analysera hot, ja, då är det inte en fråga om teknisk modernisering.

Då är det en fråga om demokratins överlevnad.

Valet är digital apartheid eller demokrati. Det finns inget tredje alternativ. Och valet måste göras nu, medan det fortfarande är ett val och inte redan ett faktum fullbordat i hemlighet.

MATS ALEXANDERSSON är pensionerad IT-konsult och har arbetat med Centrum för marxistiska samhällsstudier (CMS) i Malmö.

TEXT: ANDERS BJÖRNSSON

Några ledande frågor

I dag ser vi en allt större grupp av ”professionaliserade” och högavlönade chefer utan kunskap om verksamheten. Men vad skulle hända om det i stället var medarbetarna som basade?

LEDARNA — fram till 1994 Sveriges Arbetsledareförbund (SALF) – är en av landets fackliga centralorganisationer. Organisationen har drygt 100 000 medlemmar i tjugotalet bransch- eller yrkesföreningar. SALF, då med en annan förkortning, var ett av de sju fackförbund som 1931 grundade De anställdas centralorganisation (Daco), för arbetstagare på mellannivå i enskild tjänst. Daco blev i sin tur en av det moderna TCO:s grundarorganisationer 1944. Arbetsledarna kom alltså att betrakta sig som ett tjänstemannafack, men gick på 60-talet ur, anslöt sig igen för att uteslutas strax innan seklet var till ända.

Detta är allmänt kända fakta. De gamla arbetsledarna, i motsats till tjänstemännen, fanns emellertid inte på kontoret, utan i fabriken, på verkstadsgolvet. De var verkmästare och förmän, befordrade arbetare, en del arbetskamrater kallade dem svikare. Någon egentlig utbildning för sin yrkesroll hade de inte, och

på 1970-talet tycktes de rentav utrotningshotade, genom automation, föreställningar om platta organisationer och självstyrande grupper, pressade av Landsorganisationen och radikala sociologer som överflödiga bråkstakar. Men de överlevde i sin särorganisering. I dag är Ledarnas ordförande den högst arvoderade fackliga förtroendemannen i Sverige.

Han heter Andreas Miller, är ordförande i Medieledarna och har en bakgrund som mellanchef på olika poster inom Sveriges Radio. Miller är universitetsutbildad och har gått chefsaspirantutbildning på Institutet för företagsledning (IFL), en inrättning för chefsträning med nära koppling till Handelshögskolan i Stockholm. IFL har, precis som Ledarna, bytt namn — till SSE Executive Education. Dagens arbetsledare, om termen fortfarande får användas, kommer ofta in från sidan och liknar inte forna tiders långväga troman som bytt overallen mot arbetsrock. Han eller hon har högre mål än så. Ledarskap har blivit ett yrke i sig, inte blott en befattning.

Detta avspeglar naturligtvis på det stora hela att kvalifikationsnivåerna i samhället har höjts och att allt fler jobb inom både offentlig och privat sektor kräver någon form av högskoleutbildning. Akademisering är en långtidstrend. Den har kommit att omfatta arbetsterapeuter, officerare, sjuksköterskor, socialarbetare med flera yrkeskategorier, allt under det att traditionella akademiska professioner eller yrkeskårer som läkare, lärare, advokater, arkitekter har tillvuxit när man ser till antalet utövare. Ledandets akademisering eller professionalisering har inte varit en lika tydlig process. Men du kan alltså i dag utbildas till att leda, och detta utan att nödvändigtvis känna till verksamheten du ska basa över.

Och du kan hoppa från tuva till tuva, bli en av toppskiktets många — hur många? — Hopp-Jerkor.

En skolledare behöver numera inte vara lärarutbildad och har heller ingen undervisningsskyldighet. En pensionerad arméöverste kan bli klinikchef inom geriatriken. Det ena hör till vardagsverkligheten, det andra må vara ett extremfall. Alla är inte skickade att leda, får man veta, alla är inte villiga att ta stryk. Samtidigt tenderar skillnader i ledarskap att suddas ut — mellan ett industriföretag och ett fackförbund, mellan en polismyndighet och ett högre lärosäte. Varför behöver då lagmannen vara en domare, om han eller hon har de önskade chefsegenskaperna? Och varför ska överbefälhavaren för landets stridskrafter vara en hög militär? Man har väl hört talas om skrivbordsgeneraler.

Detta behöver kanske inte vara ett så stort problem, om verksamheten förfogar över kompetens på olika hierarkiska nivåer och om arbetskraften är trygg och besitter ett gott anställningsskydd. Men nyutnämnda chefer, som gärna talar om ”utmaningar” när de inte vet så noga vad de ska syssla med, vill gärna sätta avtryck och ser omorganisationer som något av ett universalmedel för att exempelvis använda resurserna mera kostnadseffektivt, skala bort dödkött i personalgruppen och skärpa kraven på leverans. Då ligger det nära till hands att kalla in organisationskonsulter, som — till skillnad från företagets egen personal — inte heller känner verksamheten särskilt väl och i allmänhet landar i rekommendationer om strukturella förändringar och raska grepp.

Den som inte är överdrivet förändringsbenägen kommer att ligga risigt till. Partsrelationer kan bli svåra att upprätthålla. Medbestämmandet på arbetsplatsen, i den mån det har fungerat, blir troligen kraftigt beskuret, när chefens karismatiskt höjda hand oavlåtligt pekar.

Ett arbetarkooperativ i Rojava, nordöstra Syrien. Foto: Janet Biehl, CC 2.0.

I den typ av medarbetarägda företag, som statsvetaren Bo Rothstein sedan längre har argumenterat för, kommer den professionaliserade chefsrollen däremot att passa särdeles illa. Den kommer förmodligen inte heller att gynna vare sig effektivitet eller långsiktighet. Ett sådant företag får inte så stort behov av extern finansiering eller externa rekryteringar. Styrformer får sökas i beprövade modeller för kollegialitet (som alla professioner mår bra av) och överläggning inom arbetskraften snarare än i övervakning och kontroll av den.

Rothstein har med stöd i egna och andras forskningsresultat kommit fram till att personal- eller medarbetarägda företag (som nästan inte alls förekommer i Sverige) är bra för att de ökat produktiviteten och tillväxten i samhället och för att de stärker landets ekonomi ”genom att arbetsförhållandena inte skapar betydande ohälsa hos de anställda” (färre sjukskrivningar alltså). De som arbetar i sådana företag är nöjdare med sin livssituation och ger därför ifrån sig bättre arbetsinsatser, med uppemot sex procents högre produktivitet än snittet på årsbasis. Människor i samhällen där sådana företag existerar och verkar blir rikare på kuppen. (Se Rothsteins artikel ”Är Sveriges ekonomer bra för Sveriges ekonomi?” i *Forskning & Framsteg*.)

Behövs det inte ledare i sådana organisationer? Säkerligen. Men en kvalificerad

”I dag är Ledarnas ordförande den högst arvoderade fackliga förtroendemannen i Sverige.”

dubbelgissning är att de anställda, som ju också är företagets ägare, avgör vilka kvaliteter en sådan ledarperson ska ha och att bästa sättet att få fram en sådan är att göra ett urval ur den egna kretsen. Går en sådan ledare miste om sina kamraters och delägares förtroende, kan ju dessa också avsätta vederbörande utan större krusiduller. Det handlar alltså om kollegialitet och om förtroende. I sådana organisationer måste man inte kopiera modeller för ledarskap (eller management som det heter på nusvenska), man kan odla fram dem.

Är detta utopiskt à la 1800-talets falangstärer? Företaget som ägs av och styrs genom sina medarbetare ska förstås inte vara som ett kloster eller som en avgränsad bosättning, en kommunitet. De som arbetar där kommer att bo som och var de vill och bli överens med sina kamrater om hur de tillsammans ska gå till väga. Allt som är oprövat är inte per definition utopiskt. Inte heller skulle storföretaget, kombinatet, där realsocialismen egentligen inte bröt med det privata kapitalägandet i maktutövningen, vara mönsterbildande. Kapitalbildning och förmögenhetstillväxt sker i den egna organisationen, inte genom fondägande. Skalstorleken är inte avgörande. Socialiseringsakter av typ konfiskering – de skadar alltid människor i onödan – blir överflödiga.

Det är inte uteslutet att motståndet mot en sådan här ny svensk modell skulle bli övermäktigt från det politico-byråkratiskt-storindustriella komplexet. Men är inte de storvulna lösningarnas tid äntligen förbi? Man kan också säga: Vi får det ledarskap vi förtjänar, på både mikro- och makroplanet. Å andra sidan: Vi ska inte bli påtvungna att styras av certifierade herrar (eller damer), karriärmonster. Kollegerna, kompisarna är kapitalet. Arbetare och tjänstemän tar inte makten, de är makten.

ANDERS BJÖRNSSON är medförfattare till en kommande bok om befattningsnomenklaturer för svenska industritjänstemän. Han har varit redaktionssekreterare för tidskriften Clarté och ingått i ledningen för Svenska Clartéförbundet.

rec.

”I själva verket ansåg Marx att ett framtida socialistiskt samhälle behövde politiska institutioner.”

Ur Jonas Elvanders recension av *Citizen Marx*.

Fråga 7

Richard Flanagan
Albert Bonniers förlag. 2025 (2023)

”Livet är stort, större än man kan förstå.” Så inleder barnboksförfattaren Pernilla Stalfeldt sin *Tidenboken*, ett slags egensinnig faktabok skriven för barn. Jag har ofta återvänt till den enkla meningen, som lyckas fånga något av tillvarons oändliga räckvidd. Samma känsla genomsyrar den australiensiske författaren Richard Flanagans hyllade essäistiska roman *Question 7* (*Fråga 7* på svenska). Det är en självbiografi som rör sig fritt i tid och rum, i ett försök att förstå relationen mellan det egna livet och de skeenden som har format det.

Boken är självbiografiskt skriven, centrerad kring Flanagans föräldrar och uppväxten på ön Tasmanien, medan atombombens historia och massförstörelsen i Hiroshima och Nagasaki löper som en parallell berättartråd. I en samtid präglad av orden ”upprustning” och ”beredskap”, där Sverige förmodas vara tryggt under Natos kärnvapenparaply, framstår förödelsen i Hiroshima och Nagasaki som närmast bortträngd ur det kollektiva medvetandet. I *Question 7* ställs utplånandet av hundratusentals människoliv i relation till författarens pappas överlevnad, då han, till direkt följd av Japans kapitulation, släpptes från ett koncentrationsläger för allierade krigsfångar där han annars med säkerhet hade dukat under.

Boken är uppbyggd kring och undersöker en serie sådana situationer (låt oss betrakta dem som moraliska problem) med ett särskilt intresse för gränserna mellan offer och förövare. Flanagan reser till Japan för att träffa de grymma lägervakter som en gång plågade och torterade hans pappa, men det enda som finns kvar av dem är sköra, gråtande åldringar. Koloniseringen av Tasmanien, skövlingen av öns natur och folkmordet på de tasmanska aboriginerna hanteras på liknande sätt. Med utgångspunkt i sin egen släkt visar

Illustration av bosättningen vid Oyster Cove, dit tasmanska aboriginer förflyttades 1847. Bild: John Skinner Prout.

Flanagan hur öns bortträngda, våldsamma historia – som rymmer såväl den brittiska kronans brutalitet mot de europeiska straffångarna och straffångarnas brutalitet mot den tasmanska aboriginska befolkningen – traderas vidare mellan generationerna i form av skam. Gränserna mellan den europeiskättade och aboriginska befolkningen är instabila och läcker åt båda håll. Grupperna, tycks Flanagan mena, är bundna till varandra av sin gemensamma historia och av själva öns psykogeografi.

Tematiskt ligger *Question 7* stundvis mycket nära Sven Lindqvists labyrintiska bok *Nu dog du – bombens århundrade*, skriven 1999 och åter aktuell i och med Israels förödande bombningar av Gaza. Lindqvist undersöker där bombens historia – såväl bombflygets som atombombens – och visar hur den moderna stridsteknologin utvecklades inom ramarna för de koloniala expansions- och fördrivningsprojekten. Bland andra figurerar författaren H.G. Wells och fysikern Leo Szilard både hos Lindqvist och Flanagan. *Question 7* är dock mer associativ och luftig i sin struktur, texten är lösare hållen än hos Lindqvist. Ibland snubblar Flanagan nära gränsen till det banala, men han lyckas oftast hålla sig på rätt sida i denna märkliga och mycket läsvärda bok som öppnar världen.

SHABANE BAROT

Citizen Marx

Bruno Leipold
Princeton University Press.
2023

Frågan om marxismens förhållande till demokrati och republikanism, som länge har gäckat vänstern, har äntligen fått ett svar. I *Citizen Marx* har historikern Bruno Leipold gått till botten med ämnet och vaskat fram ett imponerande, om än något långrandigt resultat.

Enligt Lenins klassiska beskrivning var Marx inspirationskällor ”tysk filosofi, engelsk politisk ekonomi och fransk socialism”. Leipold menar att denna triad saknar ett fjärde element, som kan bidra till förståelsen av Marx tankar: republikanismen. Den republikanska rörelsen, som på 1800-talet var en ideologi i egen rätt, utövade ett starkt inflytande på Marx. Men som Leipold visar utvecklade han sin doktrin både i samklang och i strid med republikanskt tankegods.

I mitten av 1800-talet tillhörde kommunismen den ”antipolitiska” delen av vänstern, det vill säga de rörelser som tog avstånd från allt deltagande i politiska processer eftersom de ägde rum i bourgeoisins institutioner. När Marx och Engels först omvände sig till kommunismen anslöt de sig till denna antipolitiska syn men övergav den snabbt. De kunde inte acceptera de antipolitiska socialisternas ideologiska renhet och naiva utopism.

Leipold visar hur Marx som tidningsredaktör ständigt tonade ned den mest radikala kritiken mot det rådande systemet för att inte alienera liberala grupper med vilka kommunisterna kunde alliera sig. För att undkomma censuren sades det aldrig rakt ut, men läsarna kunde sluta sig till att tidningen ville ersätta monarkin med republik. Eftersom republikanism på 1800-talet i stort sett var synonymt med demokrati förbjöd de preussiska myndigheterna till slut Rheinische Zeitung på grund av ”Dr. Marx ultrademokratiska övertygelser”.

Men även om Marx och Engels gjorde narr av antipolitiska och ”sanna” socialister var de inte heller klassiska republikaner. Stötestenen var huruvida man betraktade republiken som ett mål eller medel. För Marx var den borgerliga republiken ett otillräckligt men nödvändigt steg på vägen mot emancipation.

Denna bortglömda historia är viktig eftersom den gör upp med den utbredda föreställningen att marxismens slutmål är ”politikens upphörande”. Detta grundar sig på ett missförstånd om hur formuleringen om ”statens upphörande” ska tolkas. Marx och Engels ansåg att staten bör ”smälta bort” i bemärkelsen att de bestraffande och tvingande institutionerna vi kallar staten ska försvinna. Men att detta skulle innebära att politiska institutioner för beslutsfattande också skulle upphöra är en feltolkning.

I själva verket ansåg Marx att ett framtida socialistiskt samhälle behövde politiska institutioner. Dessa tankar var främst baserade på erfarenheten av Pariskommunen, som enligt Leipold utgör den egentliga förlagan till ”proletariatets diktatur”, och som enligt Marx visade att representativ demokratisk inte var tillräckligt. Men snarare än ett slut på all politik krävde han en mer radikal form av folkligt styre och beslutsfattande. Att Marx eller Engels aldrig

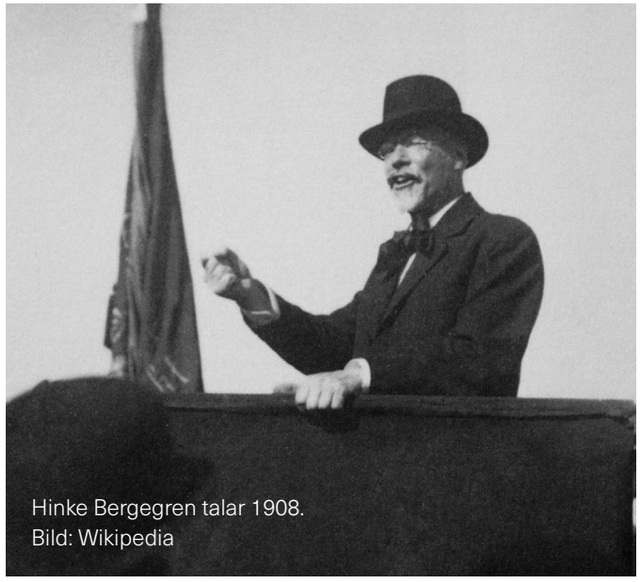

En stark arbetarklass välkomnar friheten. Bild: Hans Gabriel Jentzsch

beskrev dessa institutioner var enligt Leipold ett resultat av deras vetenskapliga och antiutopiska form av socialism, snarare än ett uttryck för deras antipolitiska syn.

Leipolds bok är ett viktigt bidrag som kastar nytt ljus över marxismens historia. Den ger en fingervisning om hur en modern marxism kan formuleras för en bred publik i ett samhälle där all politik är underkastad den borgerliga republikens villkor – och hur de villkoren kan omvandlas till sociala.

JONAS ELVANDER

Hinke Bergegren talar 1908.
Bild: Wikipedia

Kains barn

Hinke Bergegren
Kvartstid förlag. 2025 (2016)

Hinke Bergegren (1861–1936) är inskriven i den svenska arbetarrörelsens historia som ledare för ungsocialisterna, antimilitarist, religionsfiende, antiparlamentariker och allra främst sexualpolitisk föregångare.

Som romanförfattare är han glömd. Det kan ha sina goda skäl. Men det är en välgärning av det lilla förlaget Kvartstid att återutge Hinkes roman från 1916 om krig, revolution och svekfull socialdemokrati i det tänkta kungariket Libarien (starkt påminnande om Sverige). Här får man syn på tidens anarkistiskt påverkade vänstertänkande: Det pågick ett meningslöst storkrig och socialdemokratin hade mött det med nationalism, klasssamarbete och upprustning. Revolutionen ska födas ur folkupplopp, generalstrejker och soldater som vänder vapnen. Pariskommunen och 1905 års ryska revolution är väl närmaste modeller. Fullt synliga blir också ungsocialisternas nietzscheanska övermänniskotankar; utfallen mot försoffade arbetarmassor är många. Men till sist kan människokärleken befria Kains barn från brodermördandet.

Hinkes roman är knappast förelöpare till det arbetarlitterära genombrottet de kommande årtiondena. Samtida pionjärer som Hedenvind och Martin Koch skriver alldeles annorlunda. Hinke ansluter till det sena 1800-talets underhållningsroman, ungefär som Maria Sandel anslöt till tidens moraliska uppbyggelseberättelser. Berättartekniken är omvänt hemingwaysk: tell, don't show. Dramatiska livsöden och sammanträffanden hopas långt över gränsen till det sannolika, karaktärerna är svartvita och berättaren synnerligen allvetande. Meningar som ”prinsessan intog alla med sin ungdomliga fägring” är inte Hinke främmande.

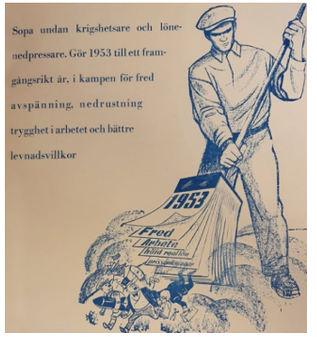
Men åtminstone en Nobelpristagare har med säkerhet läst *Kains barn*. Eyvind Johnson var mycket aktiv ungsocialist i slutet av 1910-talet. I sista delen av hans självbiografiska *Romanen om Olof* finns en lång insprängd ”saga”. I feberdrömmar virrar Olof runt bland läsefrukter. Stilen liknar Hinkes.

Utgåvan är snygg och välgjord, med informativt efterord av Erik Bohman. Tjugofem faksimil av ungsocialistiska agitationsdokument – ett mellan varje kapitel – förhöjer läsvärdet.

OLLE JOSEPHSON

Sociala reformer eller revolution? Sveriges kommunistiska parti och den fredliga vägen till socialismen 1943–53.

Tomas Widing
Stockholms universitet. 2026

1943 upplöses Komintern. Sveriges Kommunistiska parti, SKP, omskapas till ett nationellt parti som ska driva fram Sveriges övergång till socialismen. Inte en våldsam socialistisk revolution för att krossa den borgerliga statsapparaten, utan hellre ett oblodigt, folkdemokratiskt övertagande. Imperialismen leder inte längre ofrånkomligen till krig, utan fredlig samexistens och ”tävlan” mellan olika samhällsformer är möjlig. Partiet ska förändras från kaderparti till massparti.

Till en början går det rätt bra. Kommunisterna får drygt tio procent i riksdags- och kommunalval 1944 respektive 1946. Medlemsantalet ökar på fem år från cirka 16 000 till 50 000 år 1948. Där tar det stopp. Pragkupp och socialdemokratisk välfärdsoffensiv beskär det kommunistiska svängrummet. 1953 är medlemsantalet halverat, och röstandelen i riksdags- och kommunalval 3–4 procent.

Utvecklingen är välkänd och välbeforskad, av Yvonne Hirdman, Jörgen Hermansson och andra. Men historikern Thomas Widing gör något nytt i sin doktorsavhandling: Han söker sig ned till den dagliga kommunistiska praktiken. Gick det att hitta en brygga mellan å ena sidan masspartibygge och vardagens kamp för dagskrav, å andra sidan revolutionära förberedelser för socialism och maktövertagande?

Nej, är Widings huvudsakliga svar. Han gräver noga i riksdagsmotioner, kommunalpolitisk vardag (i Nacka), eventuella försök att skaffa sig viktiga poster inom våldsapparaten (hittar inget), fackligt arbete på basnivå och partibygge. Mönstret är över allt det samma: anpassning till rådande beslutsstrukturer och parlamentarism, organisatorisk ”avbolsjevisering”. Längst går anpassningen i kommunala nämnder och fullmäktigen. I det fackliga arbetet skymtar ibland tendenser till systemförändrande praktiker.

Som nästan alla doktorsavhandlingar är Widings en smula torr, omständlig och detaljrik. Men framställningen är redig, välstrukturerad, relativt lättläst och tyngs inte av en överlastad teoretisk apparat. Det finns mycket goda skäl för socialistiska samhällsomdanare att klicka fram den digitalt tillgängliga texten. Här ges rikt material för att diskutera den grundläggande fråga som antyds redan i bokens titel.

Författarens eget svar finns på sidan 357: ”Sammantaget hävdar jag alltså att det finns inbyggda hinder för att genomföra en revolutionär förändring genom att arbeta inom praktiker som har som huvudsyfte att bibehålla och reproducera de bestående samhällsförhållandena, inte förändra dem.”

OLLE JOSEPHSON

Sista ordet.

”Vad gör det med en person att leva i ett land som firar när du dör?”

DEN 11 JUNI 2026 skulle Omar Artan göra historia. Född ett år efter utbrottet av det somaliska inbördeskriget och uppvuxen i dess krigshärjade epicenter Mogadishu, var Artan utsedd att bli den första somaliska domaren i ett världsmästerskap i fotboll. I stället fick han sitta hemma och titta på det som enligt Fifas president, Gianni Infantino, är ”världens mest inkluderande event”. Anledningen? Samma som skulle ha gjort honom historisk: Omar Artan är somalier.

Somalier har under en tid varit en nagel i ögat på Trump. Som en av landets synligaste svarta och muslimska minoriteter har gruppen fungerat som en projektionsyta för Trumpstyrets rasideologiska positionering.

Turerna kring Artans är inte unika. I samband med ICE:s dödliga räder i staten Minnesota i december 2025 kallade Trump i ett tal till nationen somalier för illaluktande skräp, ett välfärdsfuskande folk vars bidrag till landets välstånd var noll.

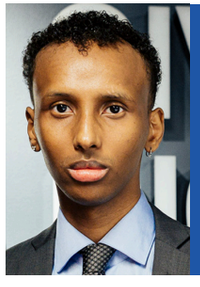
Även i Sverige har tongångarna varit snarlika. Som när Magdalena Andersson, då sittande statsminister, i ett sista rop för att locka tillbaka väljare från Sverigedemokraterna gick ut alldeles innan riksdagsvalet 2022 med att Sverige inte ska ha några ”Somalitowns”. Eller när tidigare arbetsmarknads- och integrationsminister Mats Persson skyllde den stigande arbetslösheten under Tidöregeringens mandatperiod på somaliers patologiska bidragsberoende och utbredda klankultur.

Att beskylla somalier för sin egen utsatthet med hänvisning till gruppens ”kulturella” (läs: nedärvda) egenskaper är vanligt i svensk politik. När Svenska somaliska läkarföreningen slog larm om att somalier var överrepresenterade bland dem som gått bort under Covidpandemins inledande sviter, besvarade Ebba Busch nyheterna med att ”vi måste våga tala klarspråk om tänkbara kulturspecifika orsaker”. I öppna Facebookgrupper till stöd för Sverigedemokraterna fylldes kommentarsfälten med hejarop över mängden somalier som dött.

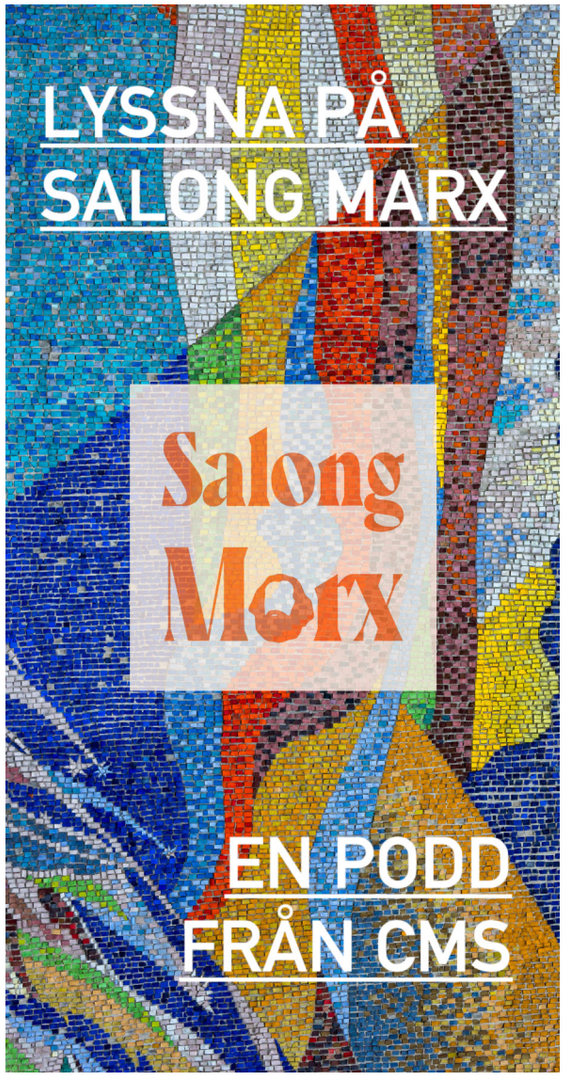
Vad gör det med en person att leva i ett land som firar när du dör? Jag vet. Jag, som är född här, växte upp med att dagligen, under bästa sändningstid och från den högsta politiska nivån, få höra om vår låga IQ, vår kulturellt betingade arbetslöshet, vår kroniska ointegrerbarhet.

Svaret är att det dödar. Det dödar självbilden och självförtroendet. Det dödar din framtidstro och kedjar fast dig till en redan prekär social situation. Och det dödar dig fysiskt. Det är lätt att internalisera att du hör hemma i fattigdom, kriminalitet och missbruk, att du inte har rätt till något annat, i ett land som lägger hundratals miljoner och ingår hemliga avtal med korrupta ministrar bara för att bli av med dig.

ABDI HASSAN är människorättsjurist.

Abdi Hassan

VILL DU LÄSA TIDSKRIFTEN DIGITALT PÅ CLARTE.SE?
Lösenord: jennymarx2026

För att läsa en låst artikel klickar du med muspekaren på ”Lösenord” i den färgade rutan, skriver in lösenordet och trycker ”lås upp”. Var noga med gemener och versaler.

Grundad 1924.
Organ för Svenska Clartéförbundet.
ISSN: 2004-6839

REDAKTION
Li Andersson, Erik Bohman, Daniel Cederqvist, Mai Greitz, Erik Haking, John Hörnquist, Hana al-Khamri, Erik Lindman Mata (ansvarig utgivare), Clara Lee Lundberg, Lova Marcusdotter, Mikael Nyberg, Rojin Pertow, Daniel Strand och Martina Viglietti

TEMAREDAKTION Eveliz Elfving, Olle Uppenberg och Erik Lindman Mata

LAYOUT Linda Hallstan

ADRESS Clarté, c/o Dan Israel
Mariatorget 2, 118 48 Stockholm

E-POST TILL REDAKTIONEN
redaktionen@clarte.se

E-POST TILL FÖRBUNDET
forbundet@clarte.se

PRENUMERATIONSÄRENDEN
clarte@natverkstan.net eller
tel: 031–7439905

WEBBSIDA www.clarte.se

PRENUMERATION på pappers-tidningen beställs på clarte.se. Pris för prenumeration: 300 kronor för fyra nummer. Stödprenumeration: minst 500 kronor. Utlandsprenumeration 450 kronor. Studerande/arbetslösa: 250 kronor - medlemskap inkluderat, om du vill. **E-prenumeration** beställs genom att du betalar 125 kronor till Swish-numret 1236203517 och anger din e-postadress. Det går även att sätta in 125 kronor på PlusGiro-konto 251780-3. På betalningen anger du ditt namn, ordet epren och e-postadress.

BLI MEDLEM I CLARTÉ!
Anmäl dig på clarte.se. För en låg avgift kan du stödja förbundet och delta i verksamheten.

Köp ett lösnummer. Swish: 1236203517

Clarté
c/o Nätverkstan
Box 311 20
400 32 Göteborg

B Posttidning
Ej retur

En partipolitiskt obunden socialistisk tidskrift clarte.se

Prenumerationsfrågor: clarte@natverkstan.net Tel: 031-743 99 05 Vill du stödja Clarté ekonomiskt? Swisha till 1236203517!